

Žena – žrtva, krivac i svjedok u trima srednjovjekovnim pravnim tekstovima

UVOD

Srednjovjekovni pravni tekstovi izvor su za različita književna i jezična proučavanja, ali mogu poslužiti i kao izvor za proučavanje socijalne i rodne problematike u vremenu srednjega vijeka. Ovom prilikom nastojat ćemo pokazati kakva je sve uloga namijenjena ženama u *Ruskoj pravdi*, najstarijem slavenskom pravnom tekstu i dvama hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima: *Vinodolskom zakonu* kao najstarijem hrvatskom pravnom tekstu, pisanom glagoljicom i *Poljičkom statutu*, pisanom ćirilicom.¹ I *Vinodolski zakon*² i *Poljički statut*³ doživjeli su na suvremenom hrvatskom jeziku brojna izdanja, pa ih ovdje nećemo objaviti, a *Ruska pravda* u našem se radu prvi put objavljuje u prijevodu na suvremeni hrvatski jezik.

IZVORI

Ruska pravda

Ruska pravda (strus. *Правда русьская*) opći je naziv za staroruski svod nekoliko zbornika prava koji su nastali na području kneževine Kijevske Rusi, a često se smatra i prvim slavenskim zakonodavnim tekstom. Premda se naziv na hrvatski uobičajeno

prevodi doslovno, pridjev „ruska” ovdje ne označava današnju Rusiju, već upućuje na kneževinu Kijevsku Rus, a riječ „pravda” zapravo bi trebalo shvatiti u značenju „pravo”, „zakon” ili „zakonik” (Litvin 2012: 392; usp. i Margetić 1995: 8), i to u istom smislu u kojem se riječ „zakon” upotrebljava u naslovu *Vinodolskog zakona*.

Originalni rukopis, nažalost, nije sačuvan, ali o važnosti teksta svjedoči više od 100 sačuvanih prijepisa, od kojih su najraniji nastali u 13., a najkasniji čak u 18. stoljeću. Ti se prijepisi dijele u tri redakcije: kratka (rus. *Краткая Правда*), opširna (rus. *Пространная Правда*) i pročišćena redakcija (rus. *Сокращённая Правда*), a odnosi između njih dosad nisu jednoznačno određeni. Same redakcije imale su svojevrsne naslove i podnaslove, ali brojčana podjela na članke djelo je filologa koji su tekst proučavali.

Ruska pravda bila je u mnogim gradovima vrlo dugo osnovni pravni tekst i to se s vremenom nije mijenjalo. Međutim, sam se tekst u nekoliko navrata mijenjao, a ovisno o težini izmjena nastale su ili nove redakcije ili samo prijepisi. Te su promjene u principu pratile razvoj društva Kijevske Rusi. Kako se ono razvijalo, širilo i napredovalo, tako je i zakone trebalo prilagođavati novim uvjetima. To se najčešće radilo zamjenom zastarjele terminologije pri prepisivanju, zatim dodavanjem novih članaka ili brisanjem postojećih, a ponekad i pisanjem novih pravnih tekstova na temelju osnovnoga teksta *Ruske pravde* (Zimin 1999: 281).

Neke su odredbe iz teksta u potpunosti nestale, druge su se nove pojavile, a neke su se prilagođavale vremenu. Upravo je prilagođavanje teksta stvorilo najveći problem jer se pažljivijim iščitavanjem teksta opširne redakcije vrlo lako mogu uočiti nedosljednosti, a ponekad čak i pogreške prepisivača. To je u kombinaciji s nekim karakteristikama uočenima jezičnom analizom u novije vrijeme neke filologe nagnalo da pomisle nije li možda redoslijed redakcija zapravo obrnut, odnosno da je kratka redakcija nastala skraćivanjem opširne, što je samo još jedna u nizu zagonetki koje krije *Ruska pravda* (Litvin 2012: 392).

¹ Zahvaljujemo recenzentima na korisnim komentarima i savjetima kojima su rad učinili boljim i sadržajnijim.

² *Vinodolski je zakon* prvi objavio Antun Mažuranić u *Kolu* 1843., a zatim: Vatroslav Jagić 1880., Franjo Rački 1890., Marko Kostrenčić 1923., Miha Barada 1952., Josip Bratulić 1988., Lujo Margetić 1995. i dr. Neka su od tih izdanja i faksimilna i sadrže kritičke osvrtne neophodne za razumijevanje ovog najstarijeg hrvatskog zakonskog dokumenta, kako primjećuje Bratulić (1988: 11), na čija se istraživanja ovdje najviše oslanjamo.

³ *Poljički statut* objavio je Matija Mesić u *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku*, knj. V., 1859., a zatim Vatroslav Jagić 1890., M. Tentor 1908., S. Kaštelan 1940. (Pera 1988: 533-536). Objavljen je i u *Poljičkom zborniku* 1968. Ovaj zadnji navedeni objavio je Zvonimir Junković (Junković 1968). Ovdje se najviše oslanjamo na izdanje koje je priredio Miroslav Pera 1988.

Najstarijim se tekstom uobičajeno smatra onaj kratke redakcije, a ujedno je riječ i o tekstu koji je prvi pronađen. Pronašao ga je V. Tatiščev 1738. u rukopisu Novgorodskoga ljetopisa iz 40-ih godina 15. stoljeća, a objavljen je 30 godina kasnije. Tekst se sastoji od dvaju manjih dijelova. Tako prvih 18 članaka čini tzv. *Najstariju pravdu* (rus. *Древнейшая Правда*), koja je najvjerojatnije nastala za vladavine Jaroslava Mudroga. Pretpostavljena je godina nastanka 1016., ali odredbe sadržane u tekstu, pogotovo one koje se odnose na krvnu osvetu, potječu iz običajnog prava 8. ili 9. stoljeća. Pretpostavlja se da su uvjeti u kojima je *Najstarija pravda* nastala bili slični onima u kojima je nastao *Vinodolski zakon*, dok oko mogućega mjesta nastanka postoji najviše neslaganja. Neki filolozi smještaju je u Kijev zbog njegova značaja i položaja kao centra Kijevske Rusi 11. i 12. stoljeća (Grekov 1940, Juškov 2010), dok drugi na temelju lingvističke i terminološke srodnosti teksta s drugim novgorodskim tekstovima toga vremena tvrde da je nastala u Velikom Novgorodu (Tihomirov 1953). Budući da je Jaroslav Mudri prije 1016. već bio knez novgorodski, a te godine postao je i knez kijevski, oba su grada dobri kandidati (Tihomirov 1953: 22).

Preostali članci (do članka 43.) čine tzv. *Pravdu Jaroslavičâ* (rus. *Правда Ярославичей*), koja je nastala 38 godina kasnije tako što su sinovi Jaroslava Mudroga („Jaroslavići“) nadopunili očev zakonik. Tim se člancima vrlo jasno štite interesi kneževa, državnih službenika i privatne imovine, a kazne za ubojstvo razlikovale su se ovisno o socijalnom položaju žrtve. Većina normi iz kratke redakcije odnosi se na zaštitu života, zdravlja i imovine.

Opširna redakcija sastoji se od 121 članka, a same odredbe nešto su šarolikije jer je u taj tekst pronikla pravna tradicija iz raznih izvora. Osnovni tekst i dalje je onaj kratke redakcije, ali dodatno proširen najvjerojatnije nakon 1113., za vrijeme vladavine Vladimira Monomaha, unuka Jaroslava Mudroga. S tom jezgrom običajnog prava isprepleteni su kneževski ukazi i sudske presude, a mogu se pronaći i tragovi skandinavskoga, bizantskoga i crkvenoga prava. Krvna je osveta konačno u većini slučajeva zamijenjena novčanim kaznama u korist kneza i obitelji ubijenoga, a ako se prijestupnik nije mogao pronaći, kaznu je morala platiti zajednica na čijem se teritoriju ubojstvo dogodilo. Najteži zločini poput pljačke, paleža i krađe konja kažnjavali su se progonom i pljenidbom imovine (rus. *поток и разграбление*) krivca, ali i njegove obitelji (žene i djece). Osim toga, dio članaka odnosi se i na civilno monetarno pravo (zajmovi, kamate, ostavština), a mnogi su i proceduralne prirode (pravila o svjedocima, pristojbama, prisegama, Božjem sudu) (Litvin 2012: 392). Konačno, za razliku od kratke, odredbama opširne redakcije bile su zaštićene još neke kategorije stanovništva. Tu svakako valja izdvojiti zaštitu robova (hlapova) od bezrazložna nasi-

lja njihovih gospodara, ali i položaj žene, koji je ujedno predmet analize ovoga rada.

Pročišćena je redakcija posljednja otkrivena redakcija, a njezino vrijeme nastanka razni filolozi smještaju u razna razdoblja od 12. do 17. stoljeća. U ruskoj se historiografiji tradicionalno naziva „skraćenom“ verzijom, a prijevod je „pročišćena“ zapravo pravni termin jer se čini da je tekst te redakcije pročišćena verzija opširne redakcije. Sačuvana je samo u dvama prijepisima, pri čemu nije sasvim jasno koliko se tekst te redakcije uopće primjenjivao u praksi. Pojedini filolozi smatraju da praktične primjene nikad nije ni bilo, zbog čega joj dosad u ruskoj filologiji nije pridano veće značenje.⁴

S obzirom na sve navedeno, tekst za prijevod odabran je iz praktičnih razloga. Naime, opširna redakcija prema *Troickomu zborniku* iz druge polovice 15. stoljeća (rus. *Пространная редакция по Троицкому I списку второй половины XV века*) najopsežniji je, najkvalitetnije sačuvan i po svemu sudeći drugi najstariji prijepis *Ruske pravde*. Sačuvao se kao dio *Mjerila pravednoga* (rus. *Мерило Праведное*), zbornika pravnih tekstova Kijevske Rusi s kraja 13. i početka 14. stoljeća. Danas se pod nazivom *Troickoe sobranie, № 15* čuva u Rukopisnom odjelu Ruske državne knjižnice (rus. *Рукотписный отдел Российской государственной библиотеки*). Prvi put objavio ga je M. N. Tihomirov 1961., a do danas je preveden na nekoliko svjetskih jezika. Međutim, koliko nam je poznato, u ovom radu donosimo prvi cjeloviti prijevod na hrvatski jezik, preveden iz izdanja Grjaznova – Morozov 2010: 70–99.

Vinodolski zakon

Vinodolski zakon prvi je tekst hrvatskoga srednjovjekovnog statutarnog prava na hrvatskom jeziku, na čakavskom dijalektu i hrvatskom pismu – glagoljici. Kao pravni spis *Vinodolski zakon* nema naslova, a prepisan je iz izvornika početkom 16. stoljeća glagoljičnim kurzivnim pismom. Izvornik je napisan na Sveta tri kralja, 6. siječnja 1288., ustavnom glagoljicom, a tako su napisana i prva dva retka ovoga prijepisa. Dokument se sastoji od 14 pergamentnih listova veličine 24,3 × 16,5 cm s inicijalima urešenima biljno-geometrijskim motivima i rubnim crtežima. U 19. je stoljeću dokument uvezan u kožu, a prije restauriranja bio je uvezan u kartonske korice presvučene crnim platnom. Ovaj se naš hrvatski pisani popis običajnog prava iz 1288. ubraja među najstarije europske pravne dokumente koji su pisani narodnim jezikom. U slavenskim je

⁴ Detaljnije u *Bol'shaja rossijskaja énciklopedija*. Tom 29. 2015: 55-56.

okvirima od njega starija samo *Ruska pravda*, nastala u 11. i 12. stoljeću, a na hrvatskom je prostoru to najstariji zakonski tekst pisan hrvatskim jezikom. On se starinom – jezikom i sadržajem – odvađa od srodnih srednjovjekovnih domaćih i stranih zakona i statuta.

Pojam „zakon” danas ima značenje pravne norme koju je donijela najviša državna vlast. Za stare Hrvate pojam „zakona” bio je mnogo širi. Riječ je postojala još u praslavenskom jeziku. U širokom je smislu zakon svaki propis koji se smatra sastavnim dijelom pravnog poretka na nekom području ili, kraće, pravni običaj. Najstariji popisani pravni običaj u Hrvatskoj iz 1288. naziva se *Vinodolski zakon*, tj. pravni *običaj* koji je u određenom trenutku na snazi u Vinodolu, odnosno na području plodne doline duge oko 35 kilometara jugoistočno od Rijeke. To ne znači, kao što se često misli, da je u Vinodolu bio na snazi neki „zakon” u modernom smislu riječi. Nije riječ o pravnom običaju koji je zbog dugotrajnog prihvaćanja u određenoj sredini dobio snagu zakona, već je to onaj pravni običaj koji u trenutku njegova pisana bilježenja društvo priznaje kao obvezujući. Kad u dokumentima iz 14. i 15. stoljeća stoji da se javno objavljivanje prodaje zemljišta obavlja „po vinodolskom zakonu”, „po bribirskom zakonu”, „po bakarskom zakonu”, onda to znači da se ono obavlja po onom „pravnom običaju” koji je u to vrijeme bio na snazi u Vinodolu (Bribiru, Bakru...), ali ne upravo po *Vinodolskom zakonu* iz 1288. jer on uopće ne spominje javno objavljivanje (Margetić 1995: 7–9).

Vinodolski zakon pisalo je povjerenstvo sastavljeno od predstavnika devet vinodolskih općina. To je povjerenstvo u ime općina i kneza kao „feudalnog” gospodara popisalo običajno pravo koje se u to vrijeme primjenjivalo u Vinodolu. Tih devet općina iz kojih su došli sastavljači zakona čine Novigrad (tj. Novi Vinodolski), Ledenice, Bribir, Grižan, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik. Zakon je donesen u prisutnosti kneza Leonarda iz moćne velikaške obitelji krčkih knezova, koji su se kasnije prozvali Frankapani, tj. Frankopani. *Vinodolski je zakon* akt kojim se uređuju odnosi u vinodolskom društvu u dijelu u kojem su oni posebno važni ili su iz nekog razloga postali sporni (Margetić 1995: 14–19). U tekstu *Vinodolskog zakona* obrađuju se tri vrste prava: obvezno pravo, kazneno (ili krivično) pravo i dokazni postupak. Što se tiče obveznog prava, u *Vinodolskom su zakonu* odredbe o sklapanju i ispunjavanju ugovora sporadične. Nije to neobično ako znamo da su vinodolsko društvo pretežno činili poljoprivrednici. Oni su najveći dio životnih potreba pokrivali svojom proizvodnjom i obiteljskim poslovima. Ipak, odredbe koje su vezane uz obvezno pravo dokazuju da ovo društvo nije bilo ni nazadno ni orijentirano samo na ispunjenje osnovnih životnih potreba. Kaznenom odnosno krivičnom pravu posvećen je veći dio *Vinodolskog zakona*. Riječ je

najčešće o novčanom kažnjavanju, ali i o drugim vrstama kazni za pojedine prekršaje. Dokazni je postupak, uz obvezno i kazneno pravo, treća zastupljena kategorija. Postupak dokazivanja na sudu zabilježen u Vinodolskom zakonu bio je jednostavan i zapravo moderan. On ne poznaje ni Božji sud ni torturu. Božji je sud ustanovljavanje nevinosti okrivljenoga time da, na primjer, okrivljeni na određenu udaljenost u ruci nosi vruće željezo, pa se po stanju rane nakon tjedan-dva utvrđuje njegova krivnja ili ga se proglašava nevinim. Tortura je mučenje okrivljenoga da kaže istinu, uz pretpostavku da će Bog nevinom dati dovoljno snage da izdrži muku. *Vinodolski zakon* zabranjuje mučenje tijekom pravnih postupaka i stoga se smatra jednim od najvažnijih dokumenata u srednjovjekovnoj povijesti. Ako nije bilo izravnih dokaza o krivnji, prihvaćala se okrivljenikova izjava pod prisegom, potpomognuta određenim brojem tzv. porotnika. Dakle, kao ključno dokazno sredstvo služe svjedoci, a njihov se nedostatak nadoknađuje prisegom na istinitost same strane ili na istinitost prisežu porotnici u većem ili manjem broju, ovisno o tome kako to nalaže zakon.

Zakoni su ispisani na 28 stranica, a 9 stranica ostalo je prazno. Tekst je pisan *in continuo*, a članak je od članka odijeljen posebnim znakom. Taj znak nalikuje na okrenuti polumjesec, tj. podsjeća na veliko latinsko C, kako ga je opisao Franjo Rački, a svaki novi članak započinje tim znakom i riječju *ošće* (u značenju „još”) (Bratulić 1988: 6). Numeracija članaka u tekstu *Vinodolskog zakona* ne postoji, a numeracija koju ovdje navodimo nalazi se u transkribiranom tekstu i postavili su je suvremeni izdavači *Zakona*. Primjeri koje navodimo preuzeti su iz izdanja *Vinodolski zakon* (1995) koje je priredio Lujo Margetić.

O samom rukopisu recimo da je ukrašen jednim velikim inicijalom na prvom ispisanom listu. To je glagoljsko slovo V, dok su drugi inicijali mnogo skromniji. Na marginama ima crteža koji duhovito signaliziraju pojedine članke zakona. Tako je uz članak o *zgoniku* (tj. prognaniku) nacrtana zmija. Simbolika je jasna: zmija je bila prognana iz raja. Uz članak o tučnjavi među kmetovima nalazi se nacrtana šiba, a uz članak o krčmaru nacrtan je stol s vinom, čupom i čašom, a iznad piše *Oštarija*. Takvi su crteži služili i tomu da bi zakonodavac lakše pronašao određeni zakonski propis. Prepisivač je nemarno pisao predložak. Vidljivo je to po tome što je na nekim mjestima pogriješio, ali pogrešku nije precrtao ili prebrisao (tj. ostrugao), ili na neki način na nju upozorio (Bratulić 1988: 5–10).

Ne možemo sa sigurnošću reći postoji li između glagoljskog originala iz 13. stoljeća, koji nam nije sačuvan, i sačuvanog teksta iz 16. stoljeća još neki predložak. Recimo da je već samo prepisivanje s liturgijskog (ili knjižnog) pisma u poslovno (kakvo nam se sačuvalo) izazvalo drugačiji odnos prema tekstu, pravopisu i jeziku prijepisa. Nastavljajući

pisati kurzivnom glagoljicom, prepisivač piše onako kako bi pisao tekst koji mu je suvremen. Pritom mijenja pravopis i jezik, a budući da je sigurno bio vješt latiničkom pismu, vjerojatno gotici, dio tradicije latiničkih prijepisa koji se odnosi na paleografiju i pravopis unosi u glagoljski tekst. *Vinodolski je zakon* pravni, ali i književni spomenik, na što je prvi upozorio Vatroslav Jagić (1867: 132) [cit. prema Bratulić 1988: 9]. Znamo da jezik pravnih spomenika treba biti jednoznačno razumljiv. Za razliku od liturgijskog jezika, koji je iza sebe imao živu povijest i čvrstu tradiciju, pravnu je građu tek trebalo odrediti i jasno je izraziti. Jezik prava drugačiji je od narativnog iskaza biblijske priče ili apokrifa, molitve ili zapisa jer mora biti jednoznačan, tj. on mora stvoriti termine i donijeti njihove definicije. Nije stoga čudno da sastavljači pravnog dokumenta često bježe u narativni iskaz, upotrebljavaju upravni govor ili slobodan neupravni govor da bi što jasnije odredili pravne situacije⁵ (Bratulić 1988: 8).

Rukopis *Vinodolskog zakona* do sredine 19. stoljeća čuvao se u arhivu modruškog kaptola u Novom Vinodolskom. Sredinom stoljeća postao je vlasništvo Edvarda Mrzljaka, koji ga je 1851. poklonio Narodnom muzeju u Zagrebu, a odatle je dospio u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, gdje se i danas nalazi (Bratulić 1988: 5; signatura rukopisa u NSK: R4080).

Vinodolski zakon objavljen je u nekoliko navrata, a svaki ga je izdavač nastojao približiti vremenu u kojem ga je objavljivao. Antun Mažuranić objavio je tekst 1843. u Vrazovu *Kolu* (Mažuranić 1843: 50–97). On drži da je jezik *Vinodolskog zakona* domaće vinodolsko narječje, koje je nešto različito od tada suvremenoga zato što su spomenik pisali popovi, koji su ujedno znali i crkvenoslavenski i talijanski jezik, a taj jezični utjecaj ostao je i u tekstu. On ga nije posebno prevodio. Dijelove *Vinodolskog zakona* izdao je 1866. Vatroslav Jagić. On je na temelju prepisivačevih pogrešaka utvrdio da je riječ o kasnijem prijepisu. Franjo Rački objavio je *Zakon* 1890. i držao je da je prepisivač pobrkao red riječi i stavaka ili je imao pred sobom latinski tekst koji je nevješto preveo (Bratulić 1988: 5–17).

Poljički statut

Poljički statut nastao je kao posljedica jedne historijski uvjetovane potrebe, a svaka nova potreba traži izvršitelja koji će je zadovoljiti. Tvorci *Poljičkog statuta* izvlačili su iz raznih izvora osnovne pravne principe. Pritom su slijedili želje vladajućih u

poljičkom društvu, i to želju za što većom nezavisnošću od političkih faktora i Venecije, zatim želju za učvršćenjem dominirajućeg položaja *didica* i *ugričića* unutar Poljica te želju za pismenim fiksiranjem običajnog prava. Tako su stvarane konkretne opće pravne norme, a običajno pravo i želje vladajućih pretvarali su se u pisano pravo. Kodifikacija poljičkog običajnog prava i želja vladajućih nastupila je kao posljedica društvene klime 14. stoljeća, a djelo je ondašnjih pismenih ljudi u Poljicama – svećenika. Cilj je kodifikacije običajnog prava otkloniti nejasnoće, dvoznačnosti i nepodudarnosti i olakšati primjenu prava temeljenu na logičnoj koherenciji (Pera 1988: 387).

Dok je glagoljica bila isključivo hrvatsko liturgijsko pismo, u privatnom i javnom životu upotrebljavala se hrvatska ćirilica ili bosančica. Najstariji sačuvani rukopis *Poljičkog statuta*, iz 16. stoljeća, pisan je bosančicom. U tom najstarijem rukopisu nema takvih jezičnih crta koje bi pokazivale da je Statut nastao prije 15. stoljeća. Iz cijelog teksta *Poljičkog statuta* proizlazi da su njegovi tvorci bili popovi glagoljaši, koji su vrlo dobro poznavali rimsko pravo (označava se pravni poredak koji je vrijedio u rimskoj državi od osnutka Rima 753. pr. n. e. pa do smrti istočnorimskog cara Justinijana 565. n. e.) i kanonsko pravo (zbir crkvenih zakona kojima se upravlja životom pojedinih Crkava) te njihove propise unosili u Statut.

Najstariji sačuvani rukopis *Poljičkog statuta* čuva se u Arhivu HAZU pod signaturom Ic 65. Vladimir Mošin pretpostavlja da taj rukopis potječe iz oko 1515., a predstavlja treću redakciju *Statuta*, sastavljenu 1485. Ta treća redakcija, drži V. Mošin, sastavljena je zbog prethodnog ograničenja samostalnosti, a možda i zbog povlačenja *Statuta* u vezi s ugušivanjem urote 1483. Druga redakcija *Statuta* prema Mošinu potječe iz 1440., a to je ujedno i godina koja se navodi u samom *Statutu* („U ime Gospodina Boga Amen. Statut poljički isuci statut iz staroga novi činimo na lita Gospodina Isukrsta 1440”). Vladimir Mošin pretpostavlja da prva redakcija *Poljičkog statuta* potječe s prijelaza iz 11. u 12. stoljeće, prilikom sklapanja „Pacta conventa” između ugarskog kralja Kolomana i predstavnika dvanaest hrvatskih plemena (Mošin 1971: 9–17) [cit. prema Pera 1988: 403–404].

Iako u *Poljičkom statutu* ima mnogo crta narodnog poljičkog govora, u njega su ušle i osobine iz starijih listina, crkvenih tekstova, ali i strani elementi jer su u *Statutu* uključeni termini i formulacije iz pravnih spomenika pisanih na latinskom i talijanskom jeziku. Ti su strani elementi vidljivi ponajprije u leksiku i sintaksi. *Statut* je nastajao u različitim vremenima, pa u njemu ima jezičnih elemenata iz različitih razdoblja. Prostor na kojem *Statut* nastaje mjesto je presijecanja dvaju dijalekata: čakavskog i štokavskog, pri čemu je štokavski dijalekt prevladao. Budući da je *Statut* do nas došao

⁵ Primjer: „Ako bi tko u gradu noću silom provalio u spremište ili ako bi u njemu što ukrao, te ako bi tko vikao 'pomagajte', mora platiti knezu 50 libara i dvostruku štetu. Oni koji su vikali 'pomagajte' vjerodostojni su ako pod zakletvom izjave da su poznali onoga zlotvora“ (*Vinodolski zakon* 1995: 79, članak 7.).

u kasnijim prijepisima, možemo zaključiti da se u njemu ogleda i jezik prepisivača i jezik izvornika (Junković 1968: 118).

ANALIZA

Pogledajmo kakav položaj imaju žene u pojedinih člancima⁶ u navedenim trima dokumentima.

U *Vinodolskom zakonu*, koji se sastoji od 75 članaka, ženu možemo pronaći u poziciji *žrtve*, *krivca* i *svjedoka*, a slično je i u *Poljičkom statutu*, koji obuhvaća 116 članaka i *Ruskoj pravdi* sa 121 člankom. Spomenutih 116 članaka *Poljičkog statuta* datira do 1655. godine, a sam je tekst po svojem sadržaju sličan *Ruskoj pravdi*. Svi primjeri koji se navode u tekstu označeni su brojem članka. Za *Vinodolski zakon* uzeti su primjeri iz izdanja Luje Margetića iz 1995. godine, za *Poljički statut* iz *Poljičkog zbornika* iz 1968. godine, a za *Rusku pravdu* iz prijevoda koji donosimo u dodatku ovom radu.

Ženu kao *žrtvu*, ali i kao *svjedokinju* iščitavamo u *Vinodolskom zakonu* u članku koji se odnosi na silovanje. Silovanje žene (čl. 56.) zločin je koji *Vinodolski zakon* strogo kažnjava. Kazna je bila novčana i iznosila je 50 libara (nešto manje od 25 dukata, a za taj se iznos moglo kupiti otprilike 8 ovaca). *Vinodolski zakon* propisuje da počinitelj mora i knezu i žrtvi platiti istu visinu globe (dakle, platio bi sveukupno stotinu libara). Takvo plaćanje mogao je izbjeći jedino ako se sa silovanom ženom nekako uspio dogovoriti. Naime, mogao se njome oženiti, pod uvjetom da ona na to pristane. Dokazni postupak propisuje da se silovana žena mora zakleti na Evanđelje kako bi potvrdila da je silovana i tko je silovatelj, a istinitost njezine tvrdnje morale su potvrditi i 24 ženske osobe koje su bile njezini jamci. Brojnost žena koje su se zaklinjale implicirala je vjerodostojnost, pogotovo u doba kad je zakletva na Evanđelje bila iznimno važna i mogla se sama po sebi smatrati dokazom, odnosno istinom. Osim toga, zakletva na Bibliju dugo je vremena bila sastavni dio svjedočenja u nekim pravnim sustavima, a u nekima i dalje postoji kao mogućnost. U istom članku iščitavamo i ulogu žene kao *svjedokinje*. Svjedoci silovanja morale su biti žene:

(čl. 56.) I svi njezini porotnici moraju biti žene. (*Vinodolski zakon* 1995: 97),

a ako nije imala 24 svjedokinje (a ona sama bila je 25. svjedokinja), silovana žena bila je dužna priseći za one koje joj nedostaju. Uloga žene kao svjedokinje regulirana je i prije opisa njezine uloge u konkretnom nedjelu, i to već u članku 18., u kojem stoji:

(čl. 18.) I nadalje, dobroj ženi dobroga glasa predloženoj za svjedoka, ako nema drugih svjedoka, vjeruje se u sporu žene sa ženom, kako o jezičnom psovanju tako za zlostavljanje i ranjavanje (*Vinodolski zakon* 1995: 81).

Dakle, kad bi se među sobom posvadile žene, ako nije bilo muških svjedoka, onda je mogla svjedočiti i žena. To znači da je zakonodavac unaprijed odlučio vjerovati ženi kao svjedokinji kad treba dokazati određeno nedjelo. Međutim, postoji i situacija u kojoj se ženi kao svjedokinji ne vjeruje: ako je kao svjedokinju predloži vlastiti muž (čl. 20.). Nije to neobično, i tada je to, kao i danas, bio sukob interesa.

Ni *Poljički statut* ni *Ruska pravda* ne koriste se u svojim člancima kategorijom svjedokinje. *Ruska pravda* ima nekoliko članaka o svjedocima i, premda ženi nije izrijekom zabranjeno da svjedoči, ni u jednom članku ne navodi se da bi žena mogla biti svjedokinja, već se uvijek govori u muškom rodu (čl. 66., 67., 68. i dr.).

I *Poljički statut* govori o zlostavljanju i silovanju žena (čl. 110.). Za razliku od *Vinodolskog zakona*, u kojem je kazna novčana, u *Poljičkom statutu* traži se da silovatelj u svakom slučaju mora „platiti glavom”. Sintagma „platiti glavom” upotrebljava se i kad životinje naprave na posjedu neku štetu. „Platiti glavom” znači smrtnu kaznu, a navodi se i kazna „mrtvom krvlju”. Značenje je tog frazema „zbog kakva postupka izgubiti/gubiti život, biti ubijen (ranjen) zbog čega” (Opašić, Gregorović 2010: 61). Prije kažnjavanja treba provjeriti kako i zbog čega je do silovanja došlo, kakvog je položaja čovjek koji je silovao, ali i kakvog je položaja silovana žena, kakav glas uživa i čime se bavi. Iz takve bi konstatacije slijedilo da nije svako silovanje bilo jednako kažnjivo. U *Statutu* slijedi razlikovanje žena koje su silovane: ako je silovana bilo koja ženska osoba – silovanje se plaća mrtvom krvlju silovatelja, što znači da je predviđena smrtna kazna za silovatelja. Nakon toga slijedi detaljno tumačenje te odredbe: ako je silovana žena udana ili zaručena, tada nasilnik plaća jednom mrtvom krvlju njoj, a jednom mrtvom krvlju mužu. Ovdje je riječ o krvnoj osveti, po kojoj mora biti ubijen još jedan član iz silovateljeve porodice. Silovanjem nije oštećena samo silovana žena, nego i njezin muž, odnosno vjerenik ako su bili zaručeni. Ako je silovana žena djevojka, tj. nije udana, a silovatelj nije oženjen, kao i u *Vinodolskom zakonu* silovatelj ženu može uzeti za ženu po crkvenom zakonu ili joj dati takav miraz da se ona može udomiti dolično prema svojem položaju tako da joj se ne nanese nikakva sramota. Možemo reći da je *Poljički statut*, kad je riječ o silovanju žena, stroži u određivanju kazne, premda je činjenica da se preispituju položaji žena i muškaraca zapravo diskutabilna u tom smislu da bi se u tom preispitivanju možda mogao pronaći i razlog da žena silovanje zasluži. Dodajmo da su *Senjski* i *Krčki statut* (oba iz

⁶ Pojam „članak” u izvornicima naravno da ne postoji, podjelu na članke uveli su priređivači tih tekstova, a radi lakšeg se snalaženja i mi njima koristimo u ovom radu.

1388.) također predviđali smrtnu kaznu za silovatelja (Novak 2009: 319). Statuti su istarskih gradova također redovito predviđali smrtnu kaznu za silovatelja, ali je kazna ovisila i o bračnom statusu žene (djevojka, udana, žena, udovica, u nekim se statutima još spominje i redovnica). Kazna se mogla izbjeći ako bi se djevojka ili udovica pristale udati za počinitelja, a u slučaju udane žene (ili redovnice) nije bilo moguće izbjegavanje smrtno kazne (Mogorović Crljenko 2006: 133–145). Također, kako napominje Mogorović Crljenko, pojam *silovanja* u srednjem vijeku nije značenjski potpuno podudaran današnjem pojmu *silovanja*. U srednjem se vijeku podrazumijevalo ne samo nasilno općenje s određenom ženom, nego i spolni odnos bez suglasnosti njezine obitelji (pa čak i u slučaju da je ona pristala na to) – izvanbračni spolni odnos nanosio je sramotu čitavoj obitelji, a ne samo dotičnoj ženi (*ibid.*).

Ruska pravda u svojim člancima ne regulira pitanje silovanja ni silovatelja, što znači da se silovanjem kao nedjelom nije bavio primarno sam knez, već je to bila stvar crkve. Naime, u crkvenim statutima bile su propisane razne kazne za silovanje i druga nedjela učinjena ženama. Tako, primjerice, u *Crkvenom statutu* kneza Jaroslava Vladimiroviča⁷ nalazimo sljedeće članke:

(čl. 2.) Ako tko silom otme ženu ili djevojku kako bi je oženio: ako je to kći boljara, za uvredu neka joj plati 5 grivni zлата, a toliko i mitropolitu. [...] Ako je ona pak kći uzornih ljudi, za uvredu neka joj plati 2 grivne srebra, a mitropolitu rublju. A tkogod da je još u otmici sudjelovao neka plati 60 grivni kuna mitropolitu, a knez neka ih svojom voljom kazni.

(čl. 3.) Ako tko silu učini boljarskoj kćeri ili ženi, za uvredu neka joj plati 5 grivni zлата, a toliko i mitropolitu. [...] Ako je ona pak kći uzornih ljudi, za uvredu neka joj plati dvije rublje, a mitropolitu isto toliko. A knez neka ga svojom voljom kazni neovisno o crkvenom zakonu.

(čl. 4.) Ako se boljar po svojoj volji razvede od svoje žene, koja je od boljarskoga roda, [bez njene krivnje], za uvredu neka joj plati 300 grivni kuna, a mitropolitu 5 grivni zлата. [...] Ako je žena pak iz uzornih ljudi, neka joj plati 2 rublja, a toliko i mitropolitu. A ako je iz prostoga puka, neka joj plati 12 grivni kuna, a toliko i mitropolitu.

⁷ *Crkveni statut* kneza Jaroslava Vladimiroviča (rus. *Устав князя Ярослава о церковных судах*) crkveni je zakonodavni tekst Kijevske Rusi iz 11. stoljeća koji se sastoji od 56 članaka u kojima se normiraju prijestupi i kazne koji su se smatrali „crkvenim stvarima“: sklapanje braka, otmice radi ženidbe, silovanja, razvod, pobačaj, spolni odnosi (uključujući preljub, incest, pa i kopolaciju sa životinjama), ponašanje klera, krađe/uništaivanje crkvene imovine i sl. Slična pravila primjenjuju se na muškarce i žene, no smrtno kazne nema, već su kazne novčane ili uključuju prisilno zatvaranje u manastir. Primjere navedene ovdje preveli smo i prilagodili prema *Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. Tom 1.* 1984: 139–140.

Kao što možemo vidjeti iz navedenih primjera, pravo Kijevske Rusi ocjenjivalo je težinu prijestupa na skladu s položajem žene u društvu na vrlo sličan način kao što je to opisano u *Poljičkom statutu*, uz iznimku smrtno kazne, koju u zakonodavstvu Rusi ne nalazimo.

U *Poljičkom* je *statutu* žena predstavljena kao žrtva i u članku 42., i to kao žena prebijena bez povoda. Prebijanje s povodom ne navodi se. Kazna za to nedjelo, bez obzira na to je li riječ o ženi, sestri ili kćeri, bila je novčana i iznosila je 50 libara. Žena kao žrtva mogla bi se promatrati i u okviru zakona u kojem se govori o nasljeđivanju (49.c). Postoji 13 uzroka zbog kojih otac djecu može lišiti baštine, no ovdje ćemo spomenuti samo onaj koji se odnosi na žensku djecu (ne i na mušku), a govori o lišavanju kćeri ili unuke miraza. One bez miraza mogu ostati ako odaberu nepošten život. Što je to „nepošten život“, u *Poljičkom* se *statutu* ne navodi. *Poljički statut* predviđa i donosi i zakonski članak vezan uz otmicu žene (čl. 113.). Članak potječe iz 1605. godine, kada je jednom prilikom cijela poljička općina zaključila da nijedan Poljičanin ne smije silom oteti djevojku. Ako to ipak učini, općina mu može napasti dom i razvaliti kuću, a sve što je njegovo može se dati poljičkoj općini. To će se napraviti i otmičaru i onome tko otmicu bude potpomogao. Iz opisa slučaja koji se ranije dogodio možemo zaključiti na što se odnosi otmica djevojke. Djevojka koja je oteta pod prisilom je udana za drugoga. Kažnjeni su bili otac mladoženje za kojeg se oteta djevojka udala, njegov sin koji ju je prisilio da mu bude žena, a kažnjen je bio i svaki svat koji je bio prisutan u svatovima. Kazna je novčana, a ako kažnjenici taj novac ne plate, općina im treba uzeti vlasništvo. *Vinodolski zakon* ne govori o nasljeđivanju, pa tako ni o položaju žene u tom dijelu prava.⁸

Ženu kao *okrivljenicu* nalazimo u *Vinodolskom zakonu* u 59. članku. Taj članak govori o tvarnici⁹, odnosno vračari:

(čl. 59.) Ako bi se koja žena utvrdila vračaricom... (*Vinodolski zakon* 1995: 99).

U to su vrijeme (a i kasnije) žene spravljale lijekove na prirodnoj bazi, bilo da je riječ o čaju, sirupu ili masti. Moguća posljedica toga bilo je trovanje i smrtni ishod, pa su se takve žene kažnjavale. Kad bi u takvoj aktivnosti bila uhvaćena prvi put, što se dokazivalo vjerodostojnim svjedo-

⁸ O položaju žene u nasljeđivanju u srednjem vijeku govori Marija Mogorović Crljenko u tekstu *Položaj i uloga žene u obitelji* (2006: 15–39).

⁹ Kako Josip Bratulić pojašnjava, „tvarnica nije vještica, nego žena koja sprema lijekove od trava, ona je vračara. Liječenje je moglo završiti – trovanjem. Odredbe o ženama vračarama, ali ne još i o vješticama, česte su u našim starim zakonima i statutima, i govore o lijekovima od trava (*herbaria*) koje te žene spremaju“ (Bratulić 1988: 99, bilješka uz članak 59).

čenjem, plaćala je knezu visoku novčanu kaznu od 100 libri ili 45 dukata. Ako nije imala novaca, kaznili su je spaljivanjem. Knez je vračaru mogao kazniti po svojoj volji ako bi ona zločin ponovila. Kazna za muškarca bila je izjednačena s kaznom za žene u ovom slučaju, iz čega bi se moglo pretpostaviti da su oba spola načelno pred zakonom bila izjednačena. I iz *Poljičkog statuta* vidimo da je djelovanje vještica, čarobnica i vračara protuzakonito (čl. 112.). Dok se u *Vinodolskom zakonu* pri prvom takvom prekršaju kazna može platiti novcem, ovdje se sve one kažnjavaju bičevanjem kad se u tom nedjelju nađu prvi put, a ako ih se uhvati drugi put, mora ih se spaliti. Potrebno je ovdje uspostaviti paralelu s *Korčulanskim statutom* iz 1214. (dorađen 1265. godine, pisan latinskim jezikom), koji latinicom ima gotovo istu odredbu u dvanaestom poglavlju:

Tako određujemo i naređujemo da se ognjem spali žena ili muškarac, ako izvrši čarobnjaštvo ili zločin čaranja uslijed kojega ljudi mogu umrijeti ili izgubiti razum ili koji dio tijela [cit. prema Vukelić 2021: 379].

Slične odredbe možemo pronaći i u drugim komunalnim statutima na istočnojadranskoj obali. Kao zoran primjer istovrsnih odredbi u istarskim statutima može se navesti *Vodnjanski statut* u kojemu se za takav slučaj za ženu propisuje spaljivanje, a za muškarca vješanje. Vatra i spaljivanje mogu se dovesti u vezu sa srednjovjekovnim shvaćanjem da vatra pročišćuje društvo pri spaljivanju zločinca, kako pojašnjavaju Nella Lonza i Jakov Jelinčić (2010: 154).

Sličnu formulaciju u kojoj se predviđa smrtna kazna nalazimo i u *Dubrovačkom statutu* iz 1272. godine, u sedmom poglavlju u kojem piše:

Neka se spali svaka osoba, koja čara ili počini zločin čarobnjaštva od kojeg netko može umrijeti ili izgubiti razum [cit. prema Vukelić 2021: 380].

Takvo izjednačavanje spolova pred zakonom možemo pročitati i u drugim statutima: *Splitskom statutu* iz 1312. godine (poglavlje: osamdeset i sedmo), *Statutu grada Trogira od 1322.* (poglavlje dvadeset i šesto), *Statutu općine Hvar od 1331.* (poglavlje deseto). U zadnjem spomenutom ipak se ne navodi smrtna kazna, nego knez ima slobodu u odluci kažnjavanja. S druge strane, pravo Kijevske Rusi poznaje čarobnice, pri čemu samo u kontekstu razvoda:

(*Crkveni statut*, čl. 38.) Ako se žena bavila vradžbinama, bilo čaranjem, izradom amajlija ili spravljanjem otrova ili raznih napitaka, to nije razlog za razvod, već je muž ima prokazati i kazniti po svojoj volji.

Postoje u *Vinodolskom zakonu* dva razloga za smrtnu kaznu: jedan je spomenut – vraćanje, a smrtnom se kaznom kažnjavalo i podmetanje požara (čl. 62.). Izazivanje požara kažnjavalo se i u *Ruskoj pravdi*, ali kazna nije smrtna, nego novčana:

(*Ruska pravda* čl. 83.) Tko spali gumno, ima ga se prognati i zaplijeniti mu imovinu, a od prodaje prvo štetu namiriti, a ostatak knezu dati. Tako i ako tko spali dvor.

Kazna spaljivanjem u *Poljičkom statutu* primjenjuje se i za klevetu:

(čl. 55.a) Za koga se god utvrdi – bio on vlastelin, ili didić, ili redovnik, ili drugi neki čovjek kakva mu drago staleža – da je lično ili preko drugoga, pismeno ili usmeno, klevetao... nikako drukčije ne smije proći, već mora biti spaljen ognjem; tako i nikako drukčije (*Poljički zbornik* 1968: 55).

Premda se u članku žene izriječno ne spominju, formulacija „za koga se god utvrdi” odnosi se na oba spola.

Vinodolski zakon regulira psovanje:

(čl. 28.) Ako koji muškarac ili žena nešto nepodobno reče ili izgovori psovku nekomu muškarcu ili nekoj ženi te se to može dokazati jednim vjerodostojnim svjedokom, muškarcem ili ženom, ako tamo nema više svjedoka, plaća dvoru dvije libre, a strani kojoj je to rekao dvije libre. (*Vinodolski zakon* 1995: 85)

I ovdje vidimo da je žena ravnopravna s muškarcem i kao okrivljenica i kao svjedokinja. Koliko bi se novca moglo staviti u blagajnu da se psovke danas kažnjavaju, ne možemo ni pretpostaviti. I u *Poljičkom statutu* psovanje se navodi kao jedno od kažnjivih djela (čl. 43.). Za razliku od *Vinodolskog zakona*, u kojem je kazna za psovanje ista za oba spola, u *Poljičkom statutu* ženu koja psuje nije dozvoljeno udariti, može joj se samo odgovoriti. Kazna za psovanje svoga druga bez pravog razloga iznosi 5 libara. Što je to pravi razlog, u *Statutu* se ne navodi. Zanimljiva je i odredba po kojoj kmetiću, ako opsuje svojega gospodara, treba se odrezati jezik ili se on može iskupiti sa 100 libara. U ovom se kažnjavanju ne navodi je li kazna za žene ista. Samo možemo pretpostaviti da bi bila takva, ali možemo pretpostaviti i da se žene takvo što nisu usuđivale ili bile u prilici izgovarati.¹⁰ Međutim, ako žena nekoga napadne neverbalno (što podrazumijeva tučnjavu i čupanje) bez pravoga povoda, tada nije žrtva, ali prema njoj ipak treba biti blagonaklon – može je se potjerati štapom do njezine kuće i tada onaj tko je tako otjera neće biti kažnjen. Druge vrste nasilja kažnjavaju se novčano, ali u njima se posebno ne spominju žene.

Žena je kao krivac u *Poljičkom statutu* uvrštena u članke vezane uz pogani grijeh i ubojstvo (84.a i 84.b). Što se tiče poganog grijeha, njemu su podložni

¹⁰ Ovdje je potrebno uputiti na istraživanja koja su rađena za područje istočnojadranske obale vezana uz psovke i kletve. O takvim odredbama na dubrovačkom području pisala je Slavica Stojan u članku „Žene psovačice i psovanje žene” (2004: 141-156), a na istarskom području Marija Mogořović Crljenko u knjizi *Nepoznati svijet istarskih žena* (2010: 157-162).

i muškarci i žene. Riječ je o „sodomsom grijehu”, a kazna je spaljivanje. Kad se govori o ubojstvu, *Statut* kaže:

(čl. 84.b) Ako se po nesreći nađe ženska osoba koja je udavila dijete, na bilo koji način – mora biti spaljena ognjem ako se pronađe. Tko takvu ženu pronađe, mora je uhvatiti pod prijetnjom kazne od 25 libara (*Poljički zbornik* 1968: 77).

Dakle, kažnjeno je i zataškavanje takve žene, a muškarci se ovdje izriekom ne spominju. Kazna je za ovo nedjelo¹¹, vidimo, spaljivanje, a u *Vinodolskom zakonu* vidjeli smo da je kazna spaljivanja predviđena za vračare i podmetače požara, ali ne za druge vrste grijeha. *Vinodolski zakon* ima članak koji se odnosi na ubojstvo (čl. 68.), ali je prema okrivljenome za ubojstvo blag jer okrivljeniku omogućava da sam prisegne na nevinost. Sličan članak nalazimo i u *Crkvenom statutu*:

(*Crkveni statut*, čl. 5.) Ako neudana žena stupi u blud ili rodi izvanbračno dijete [...], treba je osuditi za to nedjelo i zatvoriti u samostan [da se pokaje].

(*Crkveni statut*, čl. 5.) Također, ako žena, udana ili neudana, začne i na bilo koji način uništi svoje dijete: bilo da njime nahrani svinje, izazove pobačaj ili ga utopi, treba je osuditi i zatvoriti u samostan da se pokaje dok je rodbina ne otkupi.

Ruska pravda ima članak koji govori o ubojstvu, pri čemu i o ubojstvu žena (čl. 88.), što u svojim člancima ne reguliraju ni *Poljički statut* ni *Vinodolski zakon*. U *Ruskoj pravdi* ubojstvo žene izjednačeno je s ubojstvom muškarca, ali je kazna manja (20 grivni u odnosu na 40 grivni za „običnog muškarca” ili čak 80 grivni za ugledne muškarce, usp. čl. 1. i 3.):

(*Ruska pravda*, čl. 88.) Ako tko ubije ženu, ima mu se suditi po istom zakonu kao da je ubio muškarca. Ako bude kriv, neka plati poluvirje od 20 grivni.

(*Ruska pravda*, čl. 89) Za ubojstvo hlapa ili rabe vire nema. No bude li ubojstvo bez razloga, ima se platiti odšteta za hlapa ili za rabu i 12 grivni knezu.

Izjednačenost u ubojstvu muškarca i žene vidljiva je i u članku 15.:

(*Ruska pravda*, čl. 15.) O obrtniku i obrtnici. Ako [ubije] obrtnika ili obrtnicu, neka plati 12 grivni.

i članku 17.:

(*Ruska pravda*, čl. 17.) A [ubije li] hranitelja, neka plati 12 grivni, a toliko baš i za hraniteljicu; makar on bio hlap, a ona raba.

U nekim je slučajevima kazna (premda samo novčana) bila veća za ubojstvo sluškinje nego za ubojstvo sluge:

(*Ruska pravda*, čl. 16.) A [ubije li] seljaka ili hlapa, neka plati 5 grivni, a [ubije li] rabu, onda 6 grivni.

Neizjednačenost muškaraca i žena kad je riječ o kažnjavanju vidljiva je i u člancima u kojima se govori o bježanju hlapa (sluga) i rabe (sluškinja), iz kojih je jasno da sluškinja ima „veću cijenu”:

(*Ruska pravda*, čl. 112.) Ako hlap pobjegne i gospodar to objavi, a tko čuvši ili znajući da je ovaj hlap dade mu hljeba ili mu pokaže put, tada neka plati 5 grivni za hlapa, a za rabu 6 grivni.

(*Ruska pravda*, čl. 113.) Ako tko ulovi tuđega hlapa i dade to na znanje gospodaru njegovu, neka mu je grivna za ulov. Ako zatim ne pazi i izgubi ga, neka plati gospodaru 4 grivne za hlapa, a peta ostaje njemu za ulov, a za rabu 5 grivni, a šesta ostaje njemu za ulov.

Poljički statut spominje i žene u situaciji kad nisu ni žrtva, ni krivac, ni svjedok. Riječ je o zakonu koji govori o dugovima (čl. 71.b). U *Statutu* stoji da onaj kome duguju ne smije odbiti nijedan predmet odgovarajuće vrijednosti, osim muškog oružja i ženske odjeće. Postavlja se pitanje zašto su izdvojeni muško oružje i ženska odjeća, a zakonodavac daje i odgovor:

(čl. 71.b) Ne pristoji se otpasati oružje junaku, ni odjeću sa žene skidati. (*Poljički zbornik* 1968: 69)

Mogli bismo reći da se ipak vodilo računa o časti kad su u pitanju muškarci i moralnosti kad su u pitanju žene. I *Vinodolski zakon* govori o odjeći. Kažnjavalo se bacanje „hovrlice”¹² s glave (čl. 40.). Takvo je nedjelo bilo kažnjivo, a žene su se kažnjivale različito od muškaraca. Žene su taj prekršaj plaćale manje od muškaraca jer su muškarci imali bolji položaj u društvu, pa je i njihov prijestup bio veći.

O dugovima govori i *Ruska pravda*, ali u tom se zakonu govori o otplati duga tako da se dužnik proda u roblje (čl. 55.).

Poljički statut štiti žene kad postanu udovice (čl. 100.a, 100.b, 100.c): takve žene, ako žive pošteno sa svojom djecom na dobru svojega muža, mogu tu ostati do svoje smrti. Međutim, ako se udovica preuda, ne može sa sobom ponijeti ništa osim miraza koji je sama donijela, pod uvjetom da ga do tada nije potrošila. Ako joj je muž ostavio, piše u *Statutu*, „oporukom neku sitnicu”, ona to može ponijeti sa sobom.¹³ *Ruska pravda* ima nekoliko članaka o tome

¹¹ Čedomorstvom u Dubrovačkoj Republici od 17. do 19. stoljeća detaljno se bavi Nella Lonza. Ona govori o motivima čedomorstva, profilima čedomorki, navode se okolnosti u kojima dolazi do čedomorstva, autorica donosi usporedbe s istoimenim zločinom u Europi, navode se postupci prilikom suđenja, načini dokazivanja zločina i kazne koje se za zločin propisuju. Najčešća je kazna bila vješanje, a to je kazna koja je bila propisana i za svako drugo ubojstvo (Lonza 2001: 261–303).

¹² Hovrlica je pokrivalo od platna kojim su žene pokrivala kosu, nosile su je udane žene na glavi i ako bi joj tko to zbacio s glave, to je značilo da joj je okaljao čast (Novak 2009: 331).

¹³ Položaj udovice i nasljeđivanje dobara te skrbništva nad djecom mogu se usporediti s istraživanjima za druga hrvatska i

što se treba napraviti kad umre muškarac u kući (čl. od 90. do 95.). Propisano je što se događa kad u domu nakon smrti oca ostanu maloljetna djeca koja se ne mogu brinuti sama za sebe, a njihova se majka ponovno uda: tada djeca ne ostaju s majkom, nego ih se daje u skrbništvo najbližem rođaku dok ne odrastu. Zajedno s djecom u skrbništvo ide pokretna imovina i nekretnine, što znači da žena potpuno ostaje bez imovine. Djeca i žena mogu dobiti onu imovinu koju im je otac, odnosno muž, prije smrti odredio, a ako nije odredio ništa, onda ni na što nemaju pravo, nego sve dobiva knez. Poseban članak u *Poljičkom statutu* govori o tome što se događa ako se udovica ponovno uda, a sin joj umre (čl. 100.b). Njoj kao majci u tom slučaju ne pripada ništa, već nasljeđivanje ide po muškoj liniji: najprije njegovoj braći; ako nema braće, onda njegovim sestrama; a ako nema sestara, onda rodbini, ali ne i majci. Sve to biva osporeno ako majka sa svojom djecom živi pošteno. Slično je i u *Ruskoj pravdi*, u čijem čl. 93. piše neka se po muževnoj smrti udovici dade dio ostavštine, no ako joj je muž prije smrti već dao dio ostavštine, tomu je gospodarica, a sve ono što joj zakonski nije dao – ne treba joj. U čl. 94. *Ruske pravde* govori se i o smrti muža koji je imao dvije žene (ne u isto vrijeme). Ako su po njegovoj smrti ostala djeca od prve žene, tada će ona uzeti ono što pripada njihovoj majci; ako je njihov umrli otac čak pripisao tu imovinu drugoj ženi, ipak djeca uzimaju sebi ono što pripada njihovoj majci. Zakon je na prvo čitanje pravedan prema djeci iz prvog braka, ali istovremeno nepravedan prema djeci iz drugog braka, što znači da prvorođena djeca imaju pravo prvenstva. U *Ruskoj pravdi* propisuje se što se događa s kćeri oca koji je umro, a koja se prije njegove smrti nije udala. U tom slučaju takva sestra ostaje kod braće, međutim ona ne sudjeluje u nasljedstvu (čl. 95.). Na braći je da je udaju i moraju je namiriti iz svojeg blagostanja. Niz je i drugih članaka koji detaljno razrađuju poziciju žene koja je odlučila ostati udovica (čl. od 99. do 106.). U čl. 106. navodi se da majka svoju imovinu treba dati sinu koji je bio dobar prema njoj, neovisno o tome radi li se o sinu prvog njezina muža ili drugog, a ako svi njezini sinovi budu nezahvalni, tada svoju imovinu može dati kćeri koja ju je hranila. Žena može ostati nakon muževe smrti na njegovu dvoru i na to ima pravo čak ako je djeca tamo ne žele (čl. 102.). Time se žena stavlja u ravnopravan odnos s preminulim suprugom jer može zadržati prava koja je imala i dok nije postala udovicom. Članak 100. propisuje da se

istočnojadranska područja. Tako primjerice istraživanja o nasljeđivanju muške i ženske djece pokazuju da u Dalmaciji nisu bila izjednačena, ali su u istarskim komunalnim društvima pri neoporučnom nasljeđivanju muška i ženska djeca bila izjednačena. Detaljnije o tome vidi Janeković Römer 1994, Margetić 1996, Mogorović Crljenko 2006.

očev dvor ne dijeli, nego ostavština ostaje najmlađem sinu. Time se želi spriječiti raspacavanje ostavštine, a činjenica da ostavština ipak pripada sinu, a ne kćeri, u skladu je i sa svim dosadašnjim člancima iz kojih je vidljivo da muško dijete ima imovinsku prednost u odnosu na žensko dijete.

ZAKLJUČAK

Pitanje rodne ravnopravnosti u navedenim statutarnim, tj. zakonskim tekstovima, nakon provedene analize, može se činiti jednostavnim. Međutim, na njega se vrlo načelno i oprezno mogu ponuditi odgovori iščitavanjem pojedinih članaka. Rodna je ravnopravnost vidljiva iz formulacija: „ako bi tko”, „ako bi netko” (ako bi ki), „ako tko” (aže kto), koje nalazimo u svim trima tekstovima, prema kojima su muškarci i žene izjednačeni. Samo su pojedini članci namijenjeni konkretno osobama muškog ili ženskog spola. Tu se dokumenti međusobno razlikuju: kao tekst građanskog prava *Ruska pravda* o ženama govori uglavnom kad je riječ o nasljeđivanju, a iz tih se članaka prilično jasno zrcali tadašnje patrijarhalno društvo. Ipak, treba istaknuti da jedino taj zakonski tekst od ovih triju ima članak koji govori o ubojstvu žena, iako je ujedno i jedini tekst u kojem ne nalazimo smrtnu kaznu. Možemo reći da je *Poljički statut* načelno okrutniji i stroži jer se u njemu smrtna kazna češće propisuje nego u *Vinodolskom zakonu*, ali upravo se na taj način značajno štiti dostojanstvo žena. *Vinodolski je zakon*, možemo reći, „profinjniji”, s manje propisanih smrtnih kazni za počinitelja, ali u njemu je dano veće povjerenje ženama kao svjedokinjama.

LITERATURA

Bol'saja rossijskaja enciklopedija. Tom 29. Ur. S. L. Kravec. Moskva: Bol'saja rossijskaja enciklopedija. 2015, str. 55-56.

Bratulić, Josip, „Sedam stoljeća Vinodolskog zakona“, u: *Vinodolski zakon 1288-1988. Faksimil, diplomatičko izdanje, kritički tekst, tumačenje, rječnik*, prir. Josip Bratulić, Zagreb 1988, str. 5-17.

„Dubrovački statut iz 1272“, u: *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, IX*. prir. Vlaho Bogišić i Constantin Jireček, Zagreb 1904, str. 128.

Encyklopedija istoriji Ukrajiny. Tom 9: Pril-S. Ur. V. M. Litvin. Kijev: Naukova dumka. 2012.

Jagić, Vatroslav. *Priměri starohèrvatskoga jezika II*. Zagreb 1866.

Jagić, Vatroslav. *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga. Knjiga prva: Staro doba*. Zagreb 1867.

Janeković Römer, Zdenka. *Rod i Grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 1994.

Jaroslavskij spisok Pravdy Russkoj. Zakonodatelstvo Jaroslava Mudrogo. Ur. N. A. Grjaznova, D. K. Morozov. Jaroslav' Rybinsk: Izdatelstvo Rybinskij Dom pečati. 2010.

Junković, Zvonimir, „Bilješke uz tekst i prijevod Poljičkoga statuta”, u: *Poljički zbornik, svezak prvi*, ur. D. Bobić et al. Zagreb 1986, str. 117-132.

Juškov, Serafim Vladimirovič. *Russkaja Pravda. Proisхождение, istočniki, eë značenje*. Moskva: Izdatelstvo Zercalo. 2010.

Korčulanski statut. Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine, prir. i preveo Antun Cvitanić. Zagreb – Korčula: JAZU, Pravni fakultet u Zagrebu, Pravni fakultet u Splitu, Skupština općine Korčula, Grafički zavod Hrvatske. 1987.

Lonza, Nella, „Dvije izgubljene duše. Čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667–1808)”, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, XXXIX. 2001, str. 261-303.

Lonza, Nella i Jakov Jelinčić, „Vodnjanski statut u pravnom krajobrazu istarskoga kasnog srednjovjekovlja”, u: *Vodnjanski statut – Statuto di Dignano*, Vodnjan: Grad Vodnjan – Dignano i Državni arhiv u Pazinu, 2010.

Margetić, Lujo, „Bilješka o Vinodolskom zakonu”, u: *Vinodolski zakon*, ur. Jadranko Crnić, Zagreb, 1995, str. 7-19.

Margetić, Lujo, „Hrvatski pravni običaji”, u: *Arhivski vjesnik* 37, 1994, str. 147-159.

Margetić, Lujo. *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb: Narodne novine. 1996.

Mažuranić, Antun, „Zakon Vinodolski od leta 1280”, u: *Kolo* III, 1843, str. 50-97.

Mičetić, Zrinko. *Praputnjak i Vinodolski zakon*. Praputnjak: Kulturno društvena udruga „Praputnjak”. 2009.

Mogorović Crljenko, Marija. *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa. 2006.

Mošin, Vladimir. „Najstariji rukopis Poljičkog statuta i problem redakcije statuta”, u: *Poljički zbornik II*. Zagreb 1971, str. 159-184.

Novak, Zrinka, „Neki aspekti pravnog položaja ženâ u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu”, u: *Historijski zbornik*, LXII, 2, 2009, str. 315-343.

Opašić, Maja i Maja Gregorović, „Smrt u hrvatskoj frazeologiji”, u: *Croatia et Slavica Iadertina* VI, Zadar, 2010, str. 55-72.

Pera, Miroslav. *Poljički statut*. Split: Književni krug. 1988.

Poljički zbornik, svezak prvi, ur. D. Bobić et al. Zagreb 1968.

Poljički zbornik, svezak drugi, ur. G. Novak. Zagreb 1971.

Pravda Russkaja. Tom I. Teksty, ur. B. D. Grekov. Leningrad: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR 1940.

Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. Tom I., ur. V. L. Janin. Moskva: Juridičeskaja literatura, 1984.

„Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine”, u: *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, I, prir. Jan Jaromir Hanel, Zagreb 1877.

„Statut grada Splita 1312. godine”, u: *Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium*, II, prir. Jan Jaromir Hanel, Zagreb 1878.

„Statut grada Trogira od 1322”, *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, X, prir. Ivan Strohal. Zagreb 1915.

„Statut općine Hvar”, u: *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, III, prir. Šime Ljubić, Zagreb 1882/83.

Statuta lingua croatica conscripta – Hrvatski pisani zakoni, ur. F. Rački, et al. Zagreb 1890.

Stojan, Slavica, „Žene psovačice i psovanje žene”, u: *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, prir. Andrea Feldman, Zagreb: Institut Vlado Gotovac, Ženska infoteka 2004, str. 141-156.

Tihomirov, Mihail Nikolaevič. *Posobie dlja izučenija Russkoj Pravdy*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta. 1953.

Vinodolski zakon, ur. J. Crnić, Zagreb: Narodne novine. 1995.

Vinodolski zakon 1288–1988. Faksimil, diplomatičko izdanje, kritički tekst, tumačenje, rječnik, prir. Josip Bratulić, Zagreb 1988.

Vukelić, Deniver. *Magija na hrvatskome povijesnom prostoru*. Zagreb: Školska knjiga. 2021.

Zimin, Aleksandar Aleksandrovič. *Pravda Russkaja*. Moskva: Drevlehranilišče. 1999.

Mrežni izvor:

božji sud. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 5. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9122>>.

SUMMARY

WOMAN – VICTIM, CULPRIT AND WITNESS IN THREE MEDIEVAL LEGAL TEXTS

The paper analyzes three medieval Slavic legal documents, two of which were written in Cyrillic and one in Glagolitic. The oldest Slavic medieval legal text was written in Cyrillic. It is known as the Russian Justice, its oldest parts date back to the 11th century, but the text underwent numerous revisions up until the 17th century. The Poljica Statute is also in Cyrillic, and despite being dated to the year 1440, the document contains considerably older records. The third document is the Vinodol Code, the only explicitly dated text of the three to January 6, 1288, but whose transcript dates from the 16th century. This is the oldest Croatian legal text, while the said Russian Justice is the oldest Slavic legal text. The analysis focuses on the position of women within these three legal documents. Additionally, the first Croatian translation of the Russian Justice is contained in this article.

Key words: legal documents, the Russian Justice, the Poljica Statute, the Vinodol Code, woman

Tekst se ovdje objavljuje prvi put u prijevodu na hrvatski jezik. Preveo Michel Cicvara.

ZAKONIK JAROSLAVA VLADIMIROVIČA¹.

RUSKA PRAVDA.

1. Ako čovjek ubije čovjeka, neka osveti brat brata, ili otac [sina], ili sin [oca], ili sinovac kako po bratu, tako i po sestri. Ne bude li nikoga da osvetu izvrši, neka plati [ubojica] 80 grivni² za glavu kneževa momka³ ili kneževa tivuna⁴. Ako li bude glava Rusina⁵, ili gridina⁶, ili trgovca, ili boljareva⁷ tivuna, ili mačonoše⁸, ili izopćenika⁹, ili Slavena, za nju neka plati 40 grivni.
2. Nakon smrti Jaroslava okupiše se ponovo sinovi njegovi Izjaslav, Svjatoslav, Vsevolod i momci njihovi Kosnjačko, Pereneg i Nifikor te ukinuše krvnu osvetu i novčanom je kaznom zamijeniše. A sve ostalo: kako Jaroslav bijaše sudio, tako i sinovi njegovi utvrđiše.
3. O ubojstvu. Ako li tko ubije kneževa momka u razbojstvu, a ubojicu ne nađu, općina¹⁰ u kojoj glava ubijenoga leži ima platiti 80 grivni vire¹¹; a ako je ubijen običan slobodni čovjek, onda 40 grivni.
4. Bude li koja općina plaćala opću viru¹², neka je plati kroz koliko godina [može] jer plaća namjesto ubojice.

¹ Jaroslav Vladimirovič (strus. *Ярославъ Володимиричъ*, kasnije poznat kao Jaroslav Mudri) – knez rostovski (987. – 1010.), knez novgorodski (1010. – 1034.) te veliki knez kijevski (1016. – 1054.). Pod njegovom vlašću Kijevska Rus doživjela je procvat kulture i obrazovanja, porastao je broj stanovnika, Kijev je postao jedan od najrazvijenijih gradova toga vremena, a u njegovo vrijeme sastavljen je i tekst *Ruske pravde*, prvog slavenskog zakonodavnog teksta.

² Grivna (strus. *гривна*) – nekadašnji srebrni novac na Rusi, težine oko 200 grama; danas nacionalna valuta Ukrajine.

³ Knežev momak (strus. *князь мужь*) – slobodan i poštovan čovjek u službi kneza, viši član kneževe družine, možda po statusu usporedivi s *permanima* iz *Vinodolskoga zakona*.

⁴ Tivun (strus. *тиунь/тивунь*, od stisl. *þjónn*, „sluga”) – uopćena titula za razne vrste dužnosnika od 11. do 17. stoljeća. U Kijevskoj Rusi tivunima su se nazivali upravitelji u službi kneza ili boljara i najčešće su bila trojica:

1. tivun dvorjanin (strus. *тиунь огнищный, огнищанинъ*, dosl. „čuvar ognjišta”) – glavni upravitelj kneževa imanja
2. tivun konjušar (strus. *тиунь конюшный*) – upravitelj kneževe štale
3. tivun rataj (strus. *тиунь ратайный*) – upravitelj zadužen za radove u polju.

⁵ U ovom smislu običan slobodni građanin, stanovnik Rusi.

⁶ Gridin (strus. *гридь*, od stils. *grid*, „služba u koga”) – vojnik, tjelohranitelj, upravitelj; mlađi član kneževe družine u usporedbi s boljarem.

⁷ Boljar (strus. *бояринъ*) – knežev vazal koji je služio vojnu službu u zamjenu za pravo na posjedovanje zemlje. Smatrao se slobodnim čovjekom utoliko što je mogao otići od jednoga kneza drugomu, a pritom zadržati svoju zemlju. Riječ je o otvorenom staležu u koji su mogli ući i obični građani, svećenici, pa čak i seljaci.

⁸ Mačonoša (strus. *мечникъ*) – u ovom kontekstu dvorski čin; mlađi član kneževe družine koji je obavljao sudske uloge, a najvažnija je bila sudjelovanje u sudu razbijeljenim željezom. Mogao je obavljati i druge poslove po nalogu kneza, vrlo često diplomatske.

⁹ Izopćenik (strus. *изгой*) – do 14. stoljeća osoba koja je iz bilo kojeg razloga istupila iz svojeg društvenog položaja i našla se pod zaštitom crkve. To je mogao biti, primjerice, nepismeni svećenikov sin, rob koji je otkupio svoju slobodu, trgovac koji se previše zadužio ili knez lišen svojih posjeda.

¹⁰ Općina (strus. *вервь*) – doslovno grana, ogranak ljudi, u smislu zajednice, skupine ljudi koja zajedno živi. Prevodimo kao „općina” u značenju koje je ta riječ imala u *Vinodolskom zakonu*.

¹¹ Vira (strus. *виря*) – novčana kazna za ubojstvo koja se plaćala knezu. Osnovni iznos bio je 40 grivni, za ubojstvo uglednijih članova društva plaćala se dvostruka vira (80 grivni), a u pojedinim slučajevima plaćalo se i poluvirje (20 grivni). Osim toga, za ubojstvo se plaćala i „glavština” (strus. *головщина, головничество, головищина*) iz čl. 5., što je bila kazna koja se plaćala obitelji ubijenoga. U *Vinodolskom zakonu* oba značenja pokrivena su pojmom „vražda”.

¹² Opća vira (strus. *дикая вира*, dosl. „divlja vira”) – vira koja ne pripada konkretnoj osobi, već je knezu plaća cijela zajednica umjesto krivca.

5. Bude li ubojica iz te općine, onda [ljudi] neka mu pomognu kako je i on njima bio pomagao. Ako li se plaća opća vira, neka zajedno plate 40 grivni, a ubojica sâm neka plati glavštinu, a viri od 40 grivni pridoda svoj dio.
6. Isto tako, bude li [tko] ubio javno u svađi ili pijanstvu, neka plati zajedno s općinom jer i sâm [inače] daje [u opću] viru.
7. Ako je razbojstvo bez povoda. Bude li tko počinio razbojstvo bez ikakva povoda, ljudi mu ne pomažu, već i njega i ženu i djecu njegovu imaju prognati, a sve njihovo zaplijeniti.
8. Ako tko ne daje u opću viru, tomu ljudi ne pomažu, nego sâm ima platiti.
9. A ovo su naknade za viru, koje Jaroslav bijaše odredio: virnik¹³ neka uzme 7 vjedara slada tjedno, zatim ovna ili polovicu¹⁴, ili 2 nogate¹⁵; a srijedom pak kunu¹⁶ i sir, a petkom isto tako¹⁷. Zatim dvije kokoši dnevno, a hljebova 7 tjedno, pa 7 uboraka¹⁸ prosa i 7 uboraka graška, i 7 golvažnji¹⁹ soli: sve to njemu i pristavu²⁰ njegovu. Zatim neka imaju 4 konja i zobi za njih dosita. Virniku neka je 8 grivni i još 10 kuna putarine²¹, a pristavu njegovu 12 vjeveraka²² i još jedna grivna putarine.
10. O virama. Ako vira bude 80 grivni, onda neka je virniku 16 grivni, 10 kuna i 12 vjeveraka, pa još grivna putarine, i još 3 grivne za glavu [ubijenoga].
11. O kneževu pažu. Ako [tko ubije] kneževa paža, konjušara ili kuhara, neka plati 40 grivni.
12. Ako [ubije] tivuna dvorjanina ili tivuna konjušara, neka plati 80 grivni.
13. Ako [ubije] tivuna seoskoga ili tivuna rataja, neka plati 12 grivni.
14. Ako [ubije] ugovornika²³, neka plati 5 grivni. Tako i ubije li boljarskoga [ugovornika]²⁴.
15. O obrtniku i obrtnici. Ako [ubije] obrtnika ili obrtnicu, neka plati 12 grivni.
16. A [ubije li] seljaka ili hlapa²⁵, neka plati 5 grivni, a [ubije li] rabu, onda 6 grivni.
17. A [ubije li] hranitelja, neka plati 12 grivni, a toliko baš i za hraniteljicu; makar on bio hlap, a ona raba.
18. O optužbi za ubojstvo. Ako pade na koga optužba za ubojstvo, neka dovede 7 svjedoka i neka mu svrgnu viru. Ako li je pak Varjag²⁶ ili koji drugi stranac, neka dovede dva svjedoka.
19. Za kosti i tijelo općina ne plaća ako [ljudi] imena [žrtve] ne znaju niti [žrtvu] poznaju.

¹³ Virnik (strus. *вирникъ*) – izvedeno od *vira*, osoba koja prikuplja viru za kneza, sakupljač, utjerivač.

¹⁴ Polovica (strus. *полоть*) – pola trupa koje životinje, obično svinje ili krave.

¹⁵ Nogata (strus. *ногата*, od arap. *naqd*, „novac“) – nekadašnji novac na Rusi, dvadesetina grivne.

¹⁶ Kuna (rus. *кuna*, od lat. *cuneus*, „kovani“) – skupni naziv za kovani novac na Rusi; u ovom tekstu otprilike 25 kuna čini jednu grivnu.

¹⁷ Srijeda i petak bili su posni dani.

¹⁸ Uborak (strus. *уборокъ*) – mjera za obujam u Kijevskoj Rusi. Nije poznato koliko je iznosila, ali riječ „uborak“ (ili „oborak“) može se susresti i kao regionalizam na našim prostorima, i to u značenju posude (obično drvene) koja služi kao mjera za žito.

¹⁹ Golvažnja (strus. *голважня*) – mjera za obujam u Kijevskoj Rusi, ali nepoznata iznosa. U ovom tekstu u golvažnjama se mjerila sol.

²⁰ Pristav (strus. *отрокъ, детский, детескъ*, dosl. „dječak“, strus. *метелникъ*) – prijevod preuzimamo iz *Vinodolskoga zakona* jer se i ovdje radi o vrsti sudskoga službenika. U ovom članku riječ je o virnikovu pomoćniku, a može biti i nadzornik koji prati jesu li sve zakonske odredbe pri ordalijama točno izvršene (čl. 86.). Osim toga, mogao je obavljati razne sudske uloge te biti pobočnikom kneza ili boljara.

²¹ Putarina (strus. *перекладная, ссадная*) – novac koji se virniku plaćao pri ulasku na teritorij općine i izlasku s njega.

²² Vjeverak (strus. *векша*) – vrsta srebrnog novca, najmanja novčana jedinica na Rusi, 6 vjeveraka činilo je jednu kunu.

²³ Ugovornik (strus. *рядовичъ*) – podanik koji vlastelinu služi kako bi otplatio pozajmicu u novcu, žitu ili oruđu.

²⁴ Nije sasvim jasno odnosi li se ta rečenica samo na ubojstvo boljarskih ugovornika ili i na sve ostale kategorije nabrojene u prethodnim člancima.

²⁵ Hlap (strus. *холотъ*) – zavisani čovjek u položaju bliskom ropstvu, a u feudalno vrijeme isto što i kmet. Sinonim za ženski rod je raba (strus. *роба*).

²⁶ Varjazi (rus. *варяги*) – povijesno ime za Normane (Vikinge) na ruskom govornom području.

20. Ako se vira svrgne. A ako tko svrgne viru, ima platiti grivnu kuna pristavu, a okrivitelj klevetnik ima dati drugu grivnu, a za sudsku pristojbu 9 kuna²⁷.
21. Ako okrivljenik potraži svjedoke i ne nađe ih, a okrivitelj ustraje na optužbi, istina neka se iznađe sudom razbijeljenoga željeza²⁸.
22. Tako se ima postupiti u svim sporovima o krađi i kleveti. A ako svjedoka ne bude, a šteta je barem pola grivne zlata, [okrivljenika] ima se prisiliti na sud razbijeljenoga željeza. Ako je manja, onda na sud vrele vode. Ako je do dvije grivne [srebra], neka ide na prisegu za svoj novac.
23. Ako tko udari mačem. Ako tko udari mačem, ali ne isuče ga; ili udari drškom, neka plati knezu 12 grivni.
24. Ako isuče mač, ali njime ne udari, neka plati grivnu kuna.
25. Ako tko koga batom udari, ili zdjelom, ili rogom, ili tupom stranom oružja, neka plati 12 grivni.
26. Ako tko ne istrpi i uzvrati udar mačem, u tome krivnje nema.
27. Ako li posiječe ruku ili nogu, a ona otpadne ili usahne, ili posiječe oko ili nos, neka plati poluvirje od 20 grivni, a stradalomu 10 grivni za ozljedu.
28. Ako posiječe čiji prst, neka plati knezu 3 grivne, a stradalomu grivnu kuna.
29. Ako se pojavi krvav čovjek. Ako na [knežev] dvor²⁹ dođe čovjek krvav ili modar, neka ne traži svjedokâ, već krivac neka plati knezu 3 grivne. Ako li ne bude tragova na njemu, neka izvede svjedoka da potvrdi riječi njegove, a tko sukob počne, taj neka plati 60 kuna. Ako pak krvav čovjek dođe, a svjedoci kažu da on sâm počne sukob, te ozljede neka su mu nagrada.
30. Ako tko udari mačem, ali ne zasiječe nasmrt, neka plati knezu 3 grivne, a stradalomu grivnu za liječenje rane. Ako li ga nasmrt zasiječe, neka plati viru.
31. Ako čovjek drugoga ugrabi ili odgurne, ili ošamari, ili štapom udari, a tomu posvjedoče dva svjedoka, neka plati knezu 3 grivne. Bude li to Varjag ili Kolbjag³⁰, neka isto izvede dva svjedoka, a oni neka idu na prisegu.
32. O slugama. Ako tko sakrije slugu i [gospodar njegov] objavi [svoj gubitak] na trgu, a ovaj ga u 3 dana ne vrati, a [gospodar] ga zatim pronade, [gospodar] neka uzme svojega slugu, a krivac neka plati knezu tri grivne.
33. Ako tko sjedne na tuđega konja. Ako tko sjedne na tuđega konja bez pitanja, neka plati tri grivne.
34. Ako tko izgubi konja, oružje ili odjeću i objavi to na trgu, a zatim u svojem gradu prepozna [izgubljeno], neka uzme svoje stvari, a [krivac] za štetu neka mu plati 3 grivne.
35. Ako tko prepozna svoje što je izgubio ili mu ukradeno bijaše – bilo konja, bilo odjeću, bilo stoku – neka ne govori: „Ovo je moje!”, već ima kazati: „Pođimo na svod³¹ i kaži u koga

²⁷ Smisao zadnjeg dijela članka nije sasvim jasan, ali pretpostavljamo da ga treba čitati zajedno s člankom 107., u kojem se izričito navode sudske pristojbe, a među njima i pristojba za ovaj slučaj.

²⁸ Jedna vrsta božjega suda (ordalija), odnosno sudskog dokaza koji počiva na vjerovanju da će božanstvo pokazati koja je strana u sporu u pravu, odnosno tko je počinitelj kažnjivoga djela. Vidjeti: božji sud. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 5. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9122>>.

²⁹ Dvor (strus. *дворъ*) – u kontekstu *Ruske pravde* nema se u vidu dvorac ili palača, već se riječ upotrebljava u značenju cjelokupnoga imanja, odnosno kuće s okućnicom, dvorištem i svim ostalim dijelovima koji su bili u vlasništvu jedne osobe.

³⁰ Kolbjazi (rus. *колбязи*) – nordijski narod ili pleme nejasna podrijetla, koji je od 10. do 12. stoljeća naseljavao, među ostalim, prostor na sjeverozapadu Kijevske Rusi.

³¹ Svod (strus. *сводъ*, izvedeno od glagola *свѣстму* = svesti) – naziv za drugi stadij sudskog procesa u Kijevske Rusi, čiji je cilj bio pronalaženje krivca za krađu, a ujedno i naziv za osobu koja se svodom pronade. Postupak vrlo blizak današnjem očevidu ili istrazi, ali u pravilu ga je provodila sama oštećena strana. Osoba kojoj je nešto bilo ukradeno sama je započinjala istragu, a kad bi otkrila tko posjeduje ukradenu stvar, taj se morao opravdati i ukazati na nekoga drugoga od koga je tu stvar pribavio. Postupak se ponavljao sve dok netko ne bi mogao opravdati odakle mu ta stvar: ta se osoba proglašavala kradljivcem (tatom). Ako bi svod završio izvan granica same općine, nastavljao se do trećeg lica, koje je bilo dužno platiti za štetu i, po želji, nastaviti svod.

- si ovo uzeo". Kad se svod dovrši, krivac neka odgovara za krađu, a vlasnik svoje neka uzme. Ako je što uništio, za to neka plati. Bude li konjokradica, knez neka ga progna, a okrade li izbu, neka plati 3 grivne.
36. O svodu. Ako svod bude u jednom gradu, neka se istraži do kraja. Bude li svod u raznim zemljama, neka ide do trećega svoda: za ono što bude pronađeno neka plati vlasniku u novcu, a sa stvarima neka pođe dalje na svod. Vlasnik ima čekati, a kad se pronađe zadnji svod, taj neka plati za sve i još kaznu knezu.
37. O krađi. Bude li pak tko ukradenu stvar kupio na tržnici – bilo konja, bilo odjeću, bilo stoku – neka [kao svjedoke] predstavi dva slobodna čovjeka ili [jednog] carinika. Ne bude li znao od koga je to kupio, svjedoci neka idu na prisegu, a optužitelj neka uzme što je njegovo. Ako je što od toga izgubio, optužitelj neka žali za izgubljenim, a optuženik za novcem svojim jer ne zna komu je bio platio. Ako se kasnije sjeti od koga bijaše kupio, neka povрати svoj novac, a tat ima platiti optužitelju za izgubljeno, a knezu kaznu.
38. Ako tko prepozna slugu. Ako tko prepozna i vrati svojega ukradenoga slugu, neka ga provede do trećega svoda. Od njega neka uzme drugoga slugu namjesto svojega, a svojega neka dade njemu da ga provede do kraja svoda. Budući da to nije stoka, nema pravo reći: „Ne znam od koga sam kupio”; već svod neka se po riječi sluge nastavi do kraja. Kad se otkrije pravi tat, [treći svod] neka vrati slugu prvomu i uzme svojega, a tat neka plati za svu štetu i još 12 grivni knezu.
39. Još o svodu. Iz svojega grada u tuđu zemlju svod se ne nastavlja, već optuženik neka izvede svjedoke ili carinika pred kojim je kupio, a optužitelj neka uzme što je njegovo. Za onim što nestade može [samo] žaliti, a optuženik može žaliti za svojim novcem.
40. O krađi. Ako se koga uhvati u krađi izbe ili drugoga mjesta, može ga se na licu mjesta ubiti kao psa. Ako ga se zadrži do jutra, ima ga se odvesti na knežev dvor. Ako ga se ubije, a ljudi ga bijahu vidjeli vezana, ubojice neka plate 12 grivni.
41. Ako tko ukrade stoku iz štale ili izbe, a tat bude jedan, neka plati 3 grivne i 30 kuna. Bude li ih više, svaki neka plati 3 grivne i 30 kuna.
42. Još o krađi. Ako tko ukrade stoku s polja – bilo ovce, bilo koze, bilo svinje – neka plati 60 kuna. Bude li ih više, svaki neka plati 60 kuna.
43. Ako tko ukrade žito iz gumna ili jame, koliko god tatova bilo, svaki neka plati 3 grivne i 30 kuna.
44. Ako tko svoje ukradeno pronađe, to neka si povрати, a za svaku godinu što je bio bez toga pripada mu pola grivne.
45. Ne pronađe li se ukradeno, a to bijaše knežev konj, tat neka plati 3 grivne. Za ostale konje – 2 grivne.
A ovo su naknade za stoku. Za kobilu 60 kuna, a za vola grivna, a za kravu 40 kuna, za trogodišnju³² 30 kuna, za jednogodišnju pola grivne, a za tele 5 kuna, a za svinju 5 kuna, a za prase nogata, za ovcu 5 kuna, za ovna nogata; za neuzjahana pastuha grivna kuna, a za ždrebe 6 nogata, a za kravlje mlijeko³³ 6 nogata. To su kazne koje slobodni ljudi imaju platiti uz kaznu knezu.
46. Budu li tati hlapi, ovo je knežev sud: ako tat bude hlap vlastelina, boljara ili monaha, knez ih kaznom ne kažnjava jer nisu slobodni ljudi, već gospodar njihov oštećeniku ima platiti dvostruko za učinjenu štetu.
47. Ako tko potražuje novac. Ako tko potražuje novac od drugoga, a optuženik tvrdi da nije bio uzeo, optužitelj neka izvede svjedoke i neka idu na prisegu; zatim neka uzme svoj novac. Ako mu mnogo godina nije vratio novac, neka plati još tri grivne za štetu.
48. Ako koji trgovac drugomu dade novac za domaću ili stranu trgovinu, tada neka ne izvodi svjedoke jer oni mu nisu nužni, već sâm neka ide na prisegu ako [ovaj tvrdi da] nije uzeo novac.

³² Nije jasno misli li se ovdje samo na jednogodišnju i trogodišnju kravu ili to uključuje i kobilu i vola.

³³ Premda u tekstu doslovno stoji „kravlje mlijeko” (strus. *коровие молоко*), tumačenja se razlikuju. Naime, kazna od 6 nogata iznimno je visoka za krađu mlijeka, ali bi istovremeno bila izuzetno niska ako se pod tim pojmom smatra „mliječna krava”.

49. O dobrima danima na čuvanje. Ako li tko dađe dobra drugomu na pohranu, svjedok nije nužan. Ali ako ovaj bude potraživao više [nego što je pohranio], tada onaj u koga dobra bijahu ostavljena na čuvanje neka se zakune govoreći: „Samo si ovoľiko u mene ostavio” jer on je dobroćinitelj i hranio je njegova dobra.
50. O kamati. Ako tko dađe novac, med ili žito uz kamatu, neka izvede svjedoke: kakav je bio dogovor, toľiko neka mu pripadne.
51. O mjesećnoj kamati. Ako li tko dađe novac uz kamatu, bude li to na kratak rok, neka uzme [tu kamatu]. Ne vrati li se novac u roku, kamatu neka ubire kvartalno, a mjesećne neka se odrekne.
52. Ne bude li svjedokâ, a dug bude do tri grivne, vjerovnik neka ide na prisegu za svoj novac. Ako je dug veći, ovako mu se ima reći: „Pogriješio si jer nisi imao svjedokâ”.
53. Statut Vladimira Vsevolodića. A ovako odlući Vladimir Vsevolodić nakon smrti Svjato-polka: sazva družinu svoju u Berestovu – Ratibora, tisućnika kijevskoga, Prokopija, tisućnika belgoroskoga, Stanislava, tisućnika perejaslavskoga, Nažira, Mirosłava, Ivanka Ćudinovića, momka Olegova – a oni ovako odlućiše o kvartalnoj kamati: tko kamatu ubire kvartalno, ima pravo ubrati dvije rate i povratiti zajam. Ako li pak ubere treću ratu, zajam neka mu se ne vraća.
Ako tko ubire 10 kuna godišnje za [zajam od] jedne grivne, to nije zabranjeno.
54. Zadesi li trgovca brodolom. Ako koji trgovac, otpravivši se kamogod s tuđim dobrima ili novcem, doživi brodolom, ili bude napadnut, ili strada u požaru, neka mu se ne učini nasilja niti prodaje u roblje, već neka u ratama dug otplati jer nesreća je djelo Božje, a [trgovac] kriv nije. Ako li pak tuđe dobro propije, prokocka ili nemarom pokvari, budi s njim vlasniku dobara kako je volja: ili neka ĉeka [da ovaj otplati dug] ili neka ga u roblje proda.
55. O dugu. Ako tko mnogima bude dužan, a trgovac iz drugoga grada ili tuđe zemlje iz neznanja povjeri mu svoja dobra, a dužnik odbije za njih platiti jer prvi vjerovnici od njega potražuju, neka ga se izvede na tržnicu i proda [u roblje]. Od zarađenoga prvo se stranca ima namiriti, a ostatak preostali vjerovnici među sobom neka razdijele. Bude li pak dužan knezu, prvo knez neka uzme svoj novac, a zatim ostali neka se namire. No ako je tko od njih već uzeo previše kamate, tomu ništa ne pripada.
56. Ako kmet pobjegne. Ako kmet pobjegne od gospodara, time postaje hlap. No pođe li javno u potrazi za novcem ili pred kneza ili suce tražeći pravdu za štetu koju mu je nanio gospodar, za to ga se u hlapa ne pretvara, već ima dobiti pravdu.
57. Još o kmetu. Ako je u gospodara kmet poljodjelac, a zbog njega konj gospodarev nastrada, kmet za to ne plaća. No dađe li mu gospodar, koji od njega i daću uzima, plug i drľjaću, a on ih uništi, ima za to platiti. Ako su pak te stvari nestale bez njegova prisustva jer bijaše poslan da obavi djela gospodareva, tada ne plaća.
58. Još o kmetu. Ako tko izvede [stoku] iz staje, kmet za to ne plaća, no ako zbog njega ućine u polju, ili je ne utjera u dvorište, ili ne zatvori tamo gdje mu gospodar naredi, ili [stoka] nastrada dok [kmet] radi svoj posao, za to ima platiti.
59. Ako gospodar kmetu učini štetu – bilo novćanu, bilo imovinsku – ima tu štetu nadoknaditi i platiti mu još 60 kuna.
60. Ako li pak uzme novac od njega, opet i to ima vratiti [višak] koji je uzeo i platiti još 3 grivne knezu.
61. Pretvori li gospodar kmeta u hlapa, taj je slobodan od svih dugova, a gospodar za tu štetu ima platiti knezu 12 grivni.
62. Ako gospodar pretuće kmeta s razlogom, tada je bez krivnje. Pretuće li ga bez razloga, budući pijan, a bez svake krivnje, tada koliko bi za slobodna ĉovjeka platio, toľiko neka plati i za kmeta.
63. O hlapu. Ako hlap ukrade ĉijega konja, [gospodar] za to plaća 2 grivne.
64. O kmetu. Ako kmet što ukrade, gospodar za to odgovara. A bude li uhvaćen, gospodar prvo plaća za konja ili što drugo što je kmet ukrao, a kmeta u hlapa pretvara. Ako li pak ne Źeli za nj platiti, već ga proda, ima od tih novaca prvo platiti za ono što je kmet ukrao – bilo to konj, bilo vol, bilo dobro ili što drugo tuđe – a što od novaca ostane, sebi neka ostavi.

65. A ovo ako hlap udari. Ako hlap udari slobodna čovjeka i utekne kući, a gospodin ga ne izruči, gospodin za nj ima platiti 12 grivni. A ako zatim udareni čovjek gdje nađe [hlapa] koji ga je udario, Jaroslav bijaše odredio da ga može ubiti, no sinovi njegovi nakon očeve smrti uvedoše novčanu odštetu: [udareni čovjek] ili ga može odvezati i pretući ili uzeti grivnu kuna za uvredu.
66. O svjedočanstvu. Hlapa se kao svjedoka ne priznaje. No ne bude li slobodna čovjeka, u nuždi neka svjedoči boljarev tivun, ali nitko drugi.
A ako je potraživanje malo, u nuždi neka svjedoči i kmet.
67. O bradi. Ako tko počupa tuđu bradu, ostavi trag i bude svjedokâ, neka plati knezu 12 grivni. Ako svjedokâ ne bude, to je samo kleveta i kazne nema.
68. O zubu. Izbije li tko [drugomu] zub i krvi bude u ustima te bude svjedokâ, neka plati knezu 12 grivni i još grivnu [stradalomu] za zub.
69. Ako tko ukrade dabra³⁴, ima platiti 12 grivni.
70. Ako bude iskopana zemlja ili [ostane] trag zamke ili mreže, neka općina pronađe tata ili sama plati kaznu knezu.
71. Ako tko uništi znamen vlasništva na košnici. Ako tko uništi znamen vlasništva na košnici, neka plati knezu 12 grivni.
72. Ako tko ukloni među između košnica, preore tuđu njivu ili palisadama presiječe tuđe dvorište, neka plati knezu 12 grivna.
73. Ako tko posiječe hrast sa znamenom vlasništva ili hrast međar, neka plati knezu 12 grivni.
74. A ovo su dodatne pristojbe. Ako je kazna 12 grivni, onda još: pristavu 2 grivne i 20 kuna, a virniku i pristavu dva konja i zobi za njih dosita, a njima meso ovno ili polovica, a ostale [hrane] koliko im želudac hoće, pisaru 10 kuna, 5 kuna putarine i 2 nogate za mjeh³⁵.
75. A ovo je o košnicama. Ako tko posiječe košnicu, neka plati knezu 3 grivne, a [vlasniku] pola grivne za drvo.
76. Ako tko ukrade pčele, neka plati knezu 3 grivne, a vlasniku 10 kuna ako još nije bio izvrcao med, a ako jest, onda 5 kuna.
77. Ne uhvati li se tat [na djelu], neka ga se traži po tragu koji ostavi. Privede li trag do sela ili trgovačke postaje, a [žitelji] ne dokažu svoju nevinost niti pođu dalje tražiti ili se stanu protiviti, neka plate i odštetu i kaznu knezu. A inače trag neka slijede i oni i svjedoci; ako izgube trag na veliku trgovačkom putu bez selâ ili u pustari bez selâ i ljudi, neka ne plaćaju ni kaznu knezu ni odštetu.
78. O seljaku. Ako seljak muči seljaka bez kneževe zapovijedi, neka plati knezu 3 grivne, a [ovomu] jednu grivnu kuna za muku. Ako li muči kneževa čovjeka, neka plati knezu 12 grivni, a [ovomu] jednu grivnu za muku.
79. Ako li tko ukrade lađu, neka plati knezu 60 kuna, a lađu ima vratiti; a za morsku lađu 3 grivne, a za nabojnu lađu³⁶ 2 grivne, za čamac 20 kuna, a za strug³⁷ grivnu.
80. O zamkama za ptice. Ako tko presiječe uže u zamci, neka plati knezu 3 grivne, a vlasniku zamke grivnu kuna za uže.
81. Ako tko ukrade jastreba ili sokola iz čije zamke, neka plati knezu 3 grivne, a vlasniku zamke grivnu; a za goluba 9 kuna, a za kokoš 9 kuna, a za patku 30 kuna, a za gusku 30 kuna, a za labuda 30 kuna, a za ždrala 30 kuna.

³⁴ Tekst u originalu nije sasvim jasan jer se u nekim prijepisima sreće riječ *бобръ* (dabar), a u drugima *борть* (košnica). Međutim, s obzirom na tekst članka 70. čini se da je *dabar* točniji prijevod, tim više što je dabar bio jedno od važnijih dobara na teritoriju Kijevske Rusi.

³⁵ U originalu isto tako strus. *мехъ*. Poprilično je sigurno da znači „životinjska koža priređena u obliku vreće za držanje tekućina i namirnica“, međutim nejasno je što je to točno označavalo. Moglo se raditi o vreći u kojoj je virnik držao svoje dokumente, a mogao je jednostavno biti i mjeh kakva pića.

³⁶ Nabojna lađa (strus. *набойная лодья*) – vrsta poboljšanog (riječnog) broda koji je na dnu trupa imao prikovane daske, a time i veću silu uzgona. U ruskoj se nomenklaturi brodova termin zadržao i do 19. stoljeća.

³⁷ Strug (strus. *стругъ*) – vrsta (riječnog) broda ravnog dna za prijevoz ljudi i tereta. Izrađivao se do 18. stoljeća.

82. Ako [tko ukrade] sijeno ili drva, neka plati 9 kuna, a vlasniku za svaka ukradena kola po 2 nogate.
83. O gumnu. Tko spali gumno, ima ga se prognati i zaplijeniti mu imovinu, a od prodaje prvo štetu namiriti, a ostatak knezu dati. Tako i ako tko spali dvor.
84. Ako tko zlonamjerno konja ili stoku zakolje, neka plati knezu 12 grivni, a vlasniku koliko je propisano.
85. O svim tim stvarima sudi se sa svjedocima koji su slobodni ljudi. Bude li svjedok hlap, njegova riječ nije vjerodostojna; ali ako optužitelj tako želi i reče: „Po njegovoj te riječi optužujem, ali ja te optužujem, a ne hlap”, neka se optuženomu sudi razbijeljenim željezom. Ne izdrži li sud, optužitelj neka uzme što je njegovo; izdrži li sud, optužitelj neka mu plati grivnu za mučenje jer ga optuži na temelju riječi hlapa.
86. A za sud razbijeljenoga željeza ima se platiti [sucu] 40 kuna, mačonoši 5 kuna, a pristavu pola grivne. Toliko se plaća za sud razbijeljenoga željeza: tko, za što i koliko ima uzeti.
87. Ako tko koga sudi razbijeljenim željezom na temelju riječi slobodnih ljudi – bilo zbog sumnje, bilo jer je viđen u noći, bilo iz kojega drugoga razloga – a taj ne bude opečen, optužitelj mu nema platiti za muku, već neka plati samo pristojbu.
88. O ženi. Ako tko ubije ženu, ima mu se suditi po istom zakonu kao da je ubio muškarca. Ako bude kriv, neka plati poluvirje od 20 grivni.
89. Za ubojstvo hlapa ili rabe vire nema. No bude li ubojstvo bez razloga, ima se platiti odšteta za hlapa ili za rabu i 12 grivni knezu.
90. Ako seljak umre. Ako seljak umre³⁸, njegova je ostavština kneževa. Ako bude imao kćeri, dio ostavštine ima se dati njima. Ako budu udane, nema im se dati ništa.
91. O ostavštini boljara i člana [kneževske] družine. Ostavština boljara i člana [kneževske] družine ne pripada knezu, već ne bude li imao sinova, kćerima ima pripasti.
92. Ako tko umirući razdijeli ostavštinu svoju djeci, tako neka bude. No umre li ne razdijelivši, ostavština se ima razdijeliti svoj djeci, a dio dati za dušu³⁹.
93. Ako žena ostane udovicom, neka joj se dade dio ostavštine. No ako joj muž već bijaše dao, tomu je već gospodarica, a ostavština muževljeva ne treba joj.
94. Bude li djece [iz više brakova], djeca prve žene imaju uzeti ostavštinu svoje majke. Čak i bude li [muž drugoj] ženi ostavio, djeca neka imaju što pripada majci njihovoj.
95. Ako bude sestra u kući, ostavština joj ne pripada, nego je braća imaju udati najbolje što mogu.
96. A ovako o izgradnji grada. Ovo su naknade za graditelja: graditelj ima uzeti kunu za početak i nogatu za svršetak posla, a za hranu i piće: za meso i ribu neka ima 7 kuna tjedno, 7 hljebova, 7 uboraka prosa, 7 lukana⁴⁰ zobi za četiri konja; tako neka dobiva dok se grad ne izgradi. Slada neka dobije jednom 10 lukana.
97. O graditeljima mostova. A ovo su naknade za graditelja mostova: sagrađivši most neka uzme nogatu za svakih 10 lakata [mosta]. Ako popravlja stari most, za svaku popravljenu gredu neka uzme jednu kunu. A sâm graditelj neka putuje s momkom na dva konja, koji neka imaju 4 lukna zobi tjedno; a on neka jede koliko hoće.
98. A ovako o ostavštini. Ako čovjek bude imao djece s rabom, na ostavštinu prava nemaju, no zajedno s majkom neka im se dade sloboda.
99. Ostanu li u kući mala djeca, koja se ne budu mogla brinuti za se, a majka im se ponovo uda, tada ih se ima dati najbližem rođaku na skrb zajedno s imovinom i kućom sve dok ne uzmognu; a imovina se ima predati pred ljudima, a što [on] zaradi o iznajmljivanja ili trgovinom, njemu neka pripadne, a početnu imovinu neka vrati, a dobit je njegova jer ih je hranio i brinuo se o njima. Isto tako, bude li potomstva bilo od slugu ili stoke, sve ih ima

³⁸ Tekst nije potpuno jasn sroč en, ali se s obzirom na okolni kontekst najvjerojatnije treba promatrati u smislu „ako umre bez muškog nasljednika”.

³⁹ U smislu „ostaviti crkvi ili manastiru” za spas i spomen duše, što se smatralo obavezom u to vrijeme.

⁴⁰ Lukno (rus. *лукно*) – stara ruska mjera za obujam rasutih tvari, primjenjivala se do uvođenja metričkog sustava i iznosila otprilike 26,24 litre.

ostaviti [djeci], a za sve što li bude izgubio ima u cijelosti platiti djeci. Čak i ako očuh uzima djecu s ostavštinom, isti zakon vrijedi.

100. A očev dvor ne dijeli se, već se uvijek [daje] najmlađemu sinu.
101. O ženi, koja odluči ostati udovicom. Ako žena po smrti muža odluči ostati udovicom, a zatim protrati imovinu i ponovo se uda, ima platiti djeci za sve što je protratila.
102. Ne budu li djeca htjela da ona ostane na dvoru, ali ona odluči ostati tamo kao udovica, ima se poštovati njena volja, a ne volja djece. I neka živi od onoga što joj je muž dao ili što je dobila od ostavštine.
103. A majčin dio ne pripada djeci, no komu majka dade, taj neka ima. Dade li svima, neka razdijele. Umre li ne razdijelivši, onaj s kojim živješe i koji ju hraniše, taj neka ima.
104. Bude li majka imala djece od dvojice muževa, djeca neka uzmu ostavštinu vlastita oca.
105. Protrati li očuh što od svojih posinaka, što pripadalo je ocu njihovu, a zatim umre, njegov sin neka namiri svoju [polu]braću onoliko koliko svjedoci kažu, a što zatim ostane od ostavštine, sebi neka ostavi.
106. A majka svoje neka ostavi sinu koji prema njoj bijaše dobar, od kojega god muža bio. Budu li svi zli, može ostaviti kćeri koja ju je hranila.
107. A ovo su sudske pristojbe. Ovo su sudske pristojbe: od vire [sucu] 9 kuna, a pristavu 9 vjeveraka; 30 kuna [za spor] o košnicama, a za sve ostalo onaj kojemu se pomoglo neka plati 4 kune [sucu], a pristavu 6 vjeveraka.
108. O ostavštini. Ako se braća pred knezom posvade o ostavštini, pristav koji bude dijelio imovinu neka uzme grivnu kuna.
109. Pristojbe za prisegu. A ovo su pristojbe za prisegu: za ubojstvo 30 kuna, za košnice 30 kuna bez 3, toliko i za zemlju. A za oslobađanje [hlapova] 9 kuna.
110. O hlapstvu. Puna hlapstva tri su vrste: ako tko koga kupi za barem pola grivne pred svjedocima, a nogatu dade pred samim hlapom. Drugo, oženi li tko rabu bezuvjetno; a ako oženi s uvjetima, onda što je dogovoreno, to neka vrijedi. A ovo je treće hlapstvo: [ako tko] bezuvjetno [postane] tivun ili ključar⁴¹; ali ako je postao s uvjetima, onda što je dogovoreno, to neka vrijedi.
111. Rad da se otplati dug nije hlapstvo; ni rad za hljeb ili što drugo nije hlapstvo. No ako li [tko] poželi otići ne odradivši dogovoreni rok, ima vratiti sve što je dobio. No odradi li, nikakvih obveza nema.
112. Ako hlap pobjegne i gospodar to objavi, a tko čuvši ili znajući da je ovaj hlap dade mu hljeba ili mu pokaže put, tada neka plati 5 grivni za hlapa, a za rabu 6 grivni.
113. Ako tko ulovi tuđega hlapa i dade to na znanje gospodaru njegovu, neka mu je grivna za ulov. Ako zatim ne pazi i izgubi ga, neka plati gospodaru 4 grivne za hlapa, a peta ostaje njemu za ulov, a za rabu 5 grivni, a šesta ostaje njemu za ulov.
114. Ako tko sâm nađe hlapa svojega u kojem gradu, a namjesnik [o hlapu] ne bude znao, tada neka ga obavijesti i s momkom njegovim neka pođe da sveže hlapa svojega, a njemu neka dade 10 kuna za pomoć pri vezivanju, ali nagrade za ulov nema. Ako hlap uspije pobjeći, gospodar neka se nad sobom sažali, ali nitko za to ne plaća niti ima nagrade za ulov.
115. Ako tko sretne čovjeka ne znajući da je ovaj tuđi hlap i pokaže mu put ili ga ugosti u kući svojoj, a zatim hlap ode, neka se zakune riječima „nisam znao da je hlap” i kazne nema biti.
116. Ako hlap gdje dobije novac, koji mu čovjek dade ne znajući [da je hlap], gospodar neka ga otkupi ili ga se odrekne. Ako mu [taj čovjek] novac dade znajući [da je hlap], neka ostane bez [tog] novca.
117. Ako tko pusti hlapa na tržnicu, a hlap se zaduži, gospodar ga se ne smije odreći, već ga ima otkupiti.

⁴¹ Ključar (strus. *ключникъ*) – glavna osoba u gospodarevu domaćinstvu, ponekad upravitelj i sudac te rizničar, zadužen za organizaciju rada ostalih hlapova, upravlja financijama gospodara, ali se zapravo u odnosu na samog gospodara nalazi u ropskom položaju.

118. Ako tko ne znajući kupi tuđega hlapa, prvotnomu gospodaru neka se vrati hlap, a drugomu novac ako se zakune riječima „ne znajući kupio sam”. Bude li kupio znajući, novac neka mu se ne vraća.
119. Ako odbjegli hlap stekne dobra, tada kako gospodar za dug odgovara, tako su i dobra njegova i nemaju mu se oduzeti.
120. Ako [hlap] bježeći uzme što od susjeda ili kakvo drugo dobro, gospodar ima platiti za vrijednost toga što je uzeo.
121. Ako hlap koga okrade, gospodar neka ga otkupi ili neka i njega i njegove suučesnike izruči. No bude li imao žene i djecu, njih ne treba izručiti. No budu li oni s njim krali i hranili, sve neka ih izruči ili otkupi. A budu li s njim slobodni ljudi krali i hranili, oni neka plate kaznu knezu.